

Lacera

*Butlletí de l'entitat Lacera
Cercle d'Estudis Llorençans*

novembre
2023

BUTLLETÍ
28è

- Editorial
- 100 anys de Royal
- Joaquim Montserrat. La pintura i l'emoció del gest
- El mas Mercells
- Treballs arqueològics al Castell de Pera. 2a Edició
- El Pi de Maig
- 7 anys de recerques arqueològiques
- Miscel·lània /Reconeixement de fotografies (Pàgina central)

En aquesta la revista, la número 28 de la nostra publicació anual, hi trobareu molta pedra, alleugerida amb pinzellades, espelmes i tradicions juntament amb un resum de les activitats que *lacera* ha portat a terme aquest any 2023 que s'està esvaint.

La pedra ens la porta l'Ariadna, l'Artur i en Guillemot amb les seves excavacions i troballes. En les excavacions a la Cova Simanya reculem mil·lenis per cercar i conèixer les nostres arrels.

Les pinzellades són del traspasat Joaquim Montserrat i ens les ofereix en Rossend, un amic seu. En Montserrat era un personatge que havia col·laborat amb la Graella d'Art i també tot un referent de la pintura del segle XX a Catalunya tal com us explica l'amic Rossend en el seu article.

Les espelmes son pel Royal i la centúria que s'ha anat carregant a l'esquena. La família Valls vol que sigui un any diferent i de celebració i l'Albert Vicens vol fer de corretja de transmissió dels seus records i de la història acumulada.

Finalment en Jaume Valls —el de la pipa— fa un repàs a la història i als rituals de la festa del Pi de Maig perquè quedi constància de la nostra i particular festa de l'arbre i la Laura l'ensucre una mica amb unes neules nadalenques com a contrapunt cultural.

Que vagi de gust!

lacera

*Butlletí de l'entitat Lacera
Cercle d'Estudis Llorençans*

Any XX (2a Època) • Número 28 • Novembre 2023

Adreça:: C/ Canigó, 7
08212 Sant Llorenç Savall

Direcció: Albert Vicens Llauredó

Redactors: Sònia Alsina
Ignasi Catalan
Jordi Guillemot
Ramon Molina
Josep Maria Noguer
Mertxe Pamplona
Laura Pascual
Francesc Roma
Joan Rosell
Magí Rovira
Getrudis Rovira
Montse Rubiras
Jaume Valls Droguet
Jaume Valls Vila
Ariadna Vidal

Fotografies: Albert Vicens
Josep M. Noguer
Joan Rosell
Jordi Guillemot
Família Valls
Artur Cebrià

Disseny: @joanrossell

Presentació del llibre: «Vida i afusellament de Mariano Borrell Aguilà»

El vint d'abril, a les envistes de Sant Jordi, vam tenir ocasió d'acollir la presentació del llibre que l'amic Xavier Borrel Martí va publicar a partir de la tràgica història de la mort del seu avi, afusellat per les autoritats franquistes. En Xavier ja va publicar un article sobre aquest tema a la nostra revista fa un parell d'anys (número 26). D'aleshores ençà ha anat aprofundint en la investigació d'aquells esdeveniments fins culminar la feina amb l'edició d'aquest llibre. La nostra enhorabona!

Xerrades 20è aniversari dels incendis de 2003

Aquest estiu es van complir vint anys del terrible incendi que assolà el nostre municipi l'any 2003, segant la vida de cinc persones i devastant més de quatre mil hectàrees forestals. Coincidint amb la Festa Major, el vint-i-cinc d'agost, des de Lacera vam organitzar una xerrada-col·loqui amb l'objectiu de rememorar aquells funestos dies, reflexionar sobre la situació actual dels nostres boscos i, de passada, fer una projecció sobre el seu futur. Moderat pel nostre company Francesc Roma, l'acte comptà amb la presència de l'Albert Perís, doctor en biologia i guarda del Parc Natural de Sant Llorenç del Munt, qui ens oferí una breu xerrada sobre dinàmica i gestió forestal. Seguidament, intervingueren la resta de convidats: Adrià Fàbregas (guarda del Parc), Pere Sobregrau (propietari), Joan Roma (bomber voluntari), Mertxe Pamplona (ecòloga) i Magí Rovira (alcalde de Sant Llorenç l'any 2003).

L'acte tingué un èxit espaterrant, omplint la Sala de Plens amb una setantena de persones. Tant fou així, que a demanada del públic, es tirà endavant una segona sessió el dia vint d'octubre. En aquesta ocasió fou en Joan Roma qui ens oferí

una xerrada sobre l'evolució de l'incendi dia a dia, així com d'algunes consideracions generals relacionades amb el tema dels incendis forestals. L'acte culminà amb un enriquidor debat al voltant del futur dels boscos de Sant Llorenç.

EXP. N° 1

ESTANC JAUME OLIVÉ

Carrer Nou, 11

937 140 206

SANT LLORENÇ SAVALL

**L'ESTANC COL·LABORA
AMB LA REVISTA LACERA**

100 anys de Royal

El proper 2024 el Royal complirà un segle d'existència. En el decurs d'aquests anys, el popular cafè ha estat un dels espais de socialització més potents per a la gent de Sant Llorenç Savall. Més enllà de la seva simple funció com a bar, el Royal ha jugat un paper clau en la difusió de la cultura al nostre poble, convertint-se sovint en sala de concerts, cinema, teatre, penya futbolística... També en escenari d'apassionats mítings polítics, especialment durant els anys de la segona república. Des d'aquestes pàgines Lacera vol retre homenatge a aquest espai tan lligat a la nostra història. Per molts anys!

Els orígens

Fent honor al seu caràcter bigarrat, la data d'inauguració del cafè Royal és motiu de controvèrsia. Mentre la tradició oral i el record dels actuals propietaris situen l'efemèride a l'any 1924, les actes de l'Ajuntament indiquen que corria l'any 1922 quan es procedí a la «inauguració de l'edifici recreatiu del cafè Royal».

Sigui com sigui, a principis dels anys vint del segle passat, fa ben bé un segle, obria les portes l'emblemàtic establiment llorençà. I així s'han mantingut sense interrupció durant tots aquests anys: obertes per a tothom. Penso això mentre comparteixo una cervesa amb els actuals propietaris del cafè, la Glòria i el Jaume, memòria vivent d'un dels establiments amb més recorregut històric de Sant Llorenç Savall. I és que per a mi, com per a molts llorençans i llorençanes, el Royal és el bar del poble. Allí on vas a fer el cafè cada dia de bon matí i on t'aplegues amb els amics a fer una cervesa o a compartir l'esmorzar.

Si la data d'inauguració no està clara, tampoc ho està l'ús que tenia l'edifici abans de l'obertura del bar. Sembla ser que durant uns anys, a principis del segle XX, allotjà la fàbrica dels Aguilà (anteriorment situada al carrer Calvari 9, a can Jorba) per convertir-se, posteriorment, en el garatge on estacionava les tartanes l'empresa de transport «la Vallesana».

En qualsevol cas, a partir de l'any 1924 tenim constància que el cafè Royal ja funcionava sota la batuta d'un tal Pere¹. Hem corregut veus i remenat paperassa per intentar esbrinar qui era aquest personatge, però no hem pogut treure'n l'aigua clara. Sabem que regentà el Royal durant quinze anys, fins a l'acabament de la guerra civil.

Aquells foren uns anys de fortes tensions polítiques, durant els quals el poble es polaritzà en dos sectors no massa ben avinguts: les «fures» i els «esquirols». De tendència més aviat dretana, els primers freqüentaven el Royal; mentre que els segons, d'ideologia esquerrana, solien aplegar-se a cal Ramon.

La guerra civil (1936-39)

L'any 1936, poc després d'iniciar-se la guerra, al Royal s'hi instal·la el Centre Obrer Recreatiu. A partir d'aquell moment, el cafè passa a convertir-se en un dels indrets preferits del poble per celebrar reunions i mítings polítics. Per la documentació conservada a l'Ajuntament, sabem que l'abril del 1938 hi té lloc una reunió convocada per la UGT i la CNT amb l'objectiu principal de perseguir els emboscats que s'amaguen pel massís de Sant Llorenç del Munt:

«Aquesta tarda en la sala del Royal ha tingut lloc una reunió general convocada per la UGT i la CNT. Han parlat el Simó i un representant local de cada partit i sindicat antifeixista. Han nomenat dos representants de cada partit o sindicat del Front Popular per tal que tots plegats formessin una mena de Comitè encarregat d'ajudar el Govern en el compliment de les seves disposicions referents a la guerra i especialment facilitant-li la tasca de recuperació de personal fugitiu del front o emboscat o peresós en el compliment del seu deure militar. Han estat nomenats els següents: Penco, Corrioles, Manxaire, Sastre dels Bous, Arbussà, Nasset, Samfaina i un altre que no recordo.»²

Les reunions i mítings es perllongaren fins a les acaballes de la guerra.

Espectacle dels anys 20

L'inici de la saga dels Valls

L'any 1939 el cafè Royal passa a ser regentat per en Jaume Valls Genescà (+1969) i la seva muller, Rosa Ordeig Bellavista, la «Roseta del Royal» (+1982), avis del Jaume Valls que avui dia regenta el local. Home polifacètic i molt vinculat al poble, l'avi Jaume Valls fou alcalde en dues ocasions: la primera l'any 1935 (a resultes d'un govern gestor nomenat a dit per l'estat central) i la segona entre els anys 1945 i 1948. També exercí de mestre, tenint entre els sus alumnes a Josep Dalmau Olivé (mossèn Dalmau). Quan es posa davant del cafè, el Jaume ja té experiència en el sector de la restauració perquè fa uns anys que treballa de cambrer a cal Ramon. La parella Jaume-Roseta iniciaran la saga dels Valls del Royal que encara perdura avui dia, vuitanta-quatre anys més tard.

L'entrada al Royal, probablement cap els anys seixanta del segle passat (arxiu família Valls)

← Miss Sant Llorenç, any 1959

Música, cinema i una mica de tot

A partir dels anys quaranta s'enceta el que podríem anomenar l'època daurada del cafè Royal. De la mà del Jaume i la Roseta primer, i dels seus fills i néts més tard, el Royal esdevé un dels centres culturals més potents de Sant Llorenç Savall. Amb un aforament de dues-centes butaques³, el primer pis del local ofereix sessions de cinema els dissabtes, diumenges i altres dies festius (de fet, ja s'hi projectaven pel·lícules des dels anys trenta). En aquella època les sessions eren maratonianes: dues pel·lícules amb l'inevitable NO-DO entremig. Les pel·lícules, de vuit o deu rotllos cadascuna, les recollien a Barcelona, en paquets de 25 pel·lícules. Després es repartien pel pobles dels entorns, Gallifa i Monistrol. En uns anys en que la censura era a l'ordre del dia, en mossèn Miquel Rosell, embotit dins la seva sotana negra, es passava regularment pel cafè a «passar les tisores» pels films que s'hi projectaven. Les sessions de cinema van perdurar fins a mitjans dels anys vuitanta, coincidint amb l'obertura dels videoclubs. Les darreres butaques, adquirides al cinema Montecarlo de Barcelona, foren regalades a Monistrol de Calders, on encara exerciren la seva funció alguns anys més. Com a

homenatge a les memorables sessions de cinema del Royal, la Glòria exposà al cafè els pòsters d'algunes pel·lícules i la vella càmera Wester city, adquirida al cinema Núria i original dels Estats Units a principi de segle XX.

L'orquestra Club Royal a principis dels anys cinquanta

A banda de les projeccions cinematogràfiques, al Royal s'hi celebraven assíduament concerts, espectacles i representacions teatrals. Des de principis dels anys trenta i fins a la dècada dels cinquanta, existí un conjunt musical vinculat al bar. Amb cinc membres estables, el grup anà canviant de nom en el decurs dels anys:

ELS COMPONENTS DE L'ORQUESTRA «CLUB ROYAL»

Gràcies al testimoni de l'Antoni Oliveras (el Tonet) hem pogut recopilar el nom de la majoria de membres que van anar passant per l'orquestra al llarg de les diferents èpoques de la seva existència:

1. Pere Camprubí (trombó)
2. Agustinet (bateria)
3. Antoni Oliveras (trompeta i veu)
4. Francisco Casajuana (trompeta i violí)
5. Joan de can Sallent (contrabaix)
6. Francisco Valls de cal Marit (veu)
7. Jaume de can Sallent (piano)
8. Magí Rovira (saxo, clarinet i veu)
9. Eduard Taló (saxo)
10. Jaume Valls Soldevila «el conde whisky» (piano i bandoneó)
11. Joan de cal Pla (piano)
12. Ton de la Fassina (trompeta)
13. Josep Suñer Marfà de cal Ponsa (saxo i clarinet)
14. Dos de cal Aguilà (bandoneó)
15. Un de cal Sabater (trombó i violí)
16. Mestre Riera (director)

Salón Cine Royal
Domingo, día 5 de Febrero 1950
 Tarde a las 5'30 - Gran acontecimiento
 Presentación de un selecto y escogido
 elenco de artistas, de Barcelona, los cua-
 les interpretarán un moderno repertorio

Delia del Valle
 Reina de la canción - Modernas melodías

B E U T
 Rapsoda cómico - Enciclopédico y gran divertido intermediario

Maruja Guevara
 Aplaudida canzonetista de arte español

Mary and Roig
 Famosísima pareja de baile Folklórico

Sergi y Kiriki
 Chispeantes payasos cómicos musicales

NOTA: La Empresa se reserva el derecho de admisión.

Cartell del programa d'actuacions de l'any 1950 al Royal

«La libèl·lula», «The Joventut Jazz», «Sally-Rovi», «Orquestra X» i «Club Royal». Avui dia encara queda un representant viu d'aquell conjunt que

va fer les delícies de llorençans i llorençanes durant tant de temps: l'Antoni Oliveras (el Tonet). Des dels anys quaranta i fins a les acaballes del segle, alguns artistes famosos trepitjaren l'escenari del Royal: els germans Calatrava, la Niña de la Puebla, els membres del Molino... El primer pis del cafè Royal era una veritable sala d'espectacles. Durant uns anys el Royal també tenia un grup de gitanes propi que, com no podia ser d'altra manera, competia amb el grup de gitanes de cal Ramon.

En Joan Valls darrera de la barra

De generació en generació

A partir dels anys seixanta, en Joan Valls Ordeig (†1987), fill de Jaume Valls Genescà i pare del Jaume Valls Rossinyol, es posa al front del Royal juntament amb la seva dona, la Conxita Rossinyol Valls (†1975). Tot i que inicialment treballaven amb els avis, mica en mica la parella agafa el pes del negoci. Fins aleshores el Jaume havia regentat la farmàcia del poble, però la va traspasar al Pagans per fer-se càrrec del cafè. En aquella època tota la família Valls vivia on actualment hi ha la cuina. En aquell reduït espai hi van arribar a conviure set persones: els dos avis, els pares i els tres fills. Com que no tenien dutxa, havien de banyar-se al safareig. Al pis de sota hi havia el forn del Cisco de Plaça.

A partir dels anys setanta el Jaume Valls Rossinyol, actual propietari, ja treballa de cambrer al bar. La seva memòria atresora un munt de records. Eren anys de forta activitat econòmica i el cafè Royal era obert les vint-i-quatre hores del dia. Les fàbriques tèxtils mai no s'aturaven i, en consonància, el bar tampoc ho feia. El personal s'organitzava en torns i els treballadors feien parada obligada al local. Les

partides de cartes i de dòmino eren constants i alguns s'hi jugaven el sou. Durant aquells anys al Royal es servia tota mena de menjar: vedella amb bolets, peus de porc, canalons... a qualsevol hora del dia... i de la nit!

En Joan Valls Ordeig i la Conxita Rossinyol Valls (arxiu família Valls)

L'any 1982 la Glòria Guerrero Puig arriba al Royal. Feia un any que festejava amb el Jaume Valls Rossinyol i, amb disset anys d'edat, marxa del seu poble natal, Sant Feliu de Codines, per instal·lar-se a Sant Llorenç. D'aleshores ençà la Glòria i el Jaume han format un tàndem indissoluble que ha durat més de quaranta anys. Poc abans de la seva arribada el local era regentat pel Jaume Valls pare, el Jaume Valls fill i els seus cunyats, el germà del Jaume i la seva dona Inés. Sembla ser que la Inés, que venia de treballar de dependent a cal Mastegai cobrant un sou, suggerí al seu sogre que, com a treballadora del bar, també tenia dret a una retribució setmanal. Es veu que l'home, de pensament molt tradicional, s'hi negà en rodó. A resultes d'això la Inés i el seu home van muntar un bar a Premià. D'aleshores ençà la gestió del Royal recaigué en mans del Jaume i la Glòria. Quan el vell Jaume Valls morí l'any 1987, la parella passà a fer-se càrrec del negoci en exclusiva. La Glòria recorda com, essent viu encara el Jaume pare, van resultar agraciats en una travessa de futbol. El premi els permeté construir el característic altell de fusta i renovar la barra del bar. Els anys vuitanta foren d'activitat intensa al Royal. El cinema encara funcionava i periòdicament es feien actuacions

musicals. El bar subvencionava també un parell d'equips de futbol. Fins i tot s'arribà a instal·lar una bolera a la planta baixa, arrambada a la paret del fons!

Un altre dels temes estrella que arrelà a la dècada dels vuitanta fou la travessa Matagalls-Montserrat. L'entitat organitzadora, el Club Excursionista de Gràcia, demanà si el Royal podia romandre obert tota la nit. I així ho van fer durant una bona colla d'anys. Fins i tot muntaven una paradeta amb lots (els frontals encara no existien), piles i altres estris imprescindibles per a la caminada. La Glòria i el Jaume recorden que molts participants no estaven massa preparats i acabaven la travessa al Royal, dormint estirats en qualsevol lloc: al terra, damunt les taules, a la taula de billar... Passava gent tota la nit. Les paradetes dels diferents centres excursionistes s'estenien de cap a cap de l'avinguda de Catalunya i els taxistes de Castellar esperaven pacientment que els més perjudicats renunciessin a continuar per enfil·lar-se als seus vehicles. És clar que no tot eren flors i violes: en alguna ocasió els lavabos del Royal van acabar embussats de mala manera...

L'any 1985 el Royal patí un incendi que va estar a punt de destruir l'edifici. Començà a la cuina,

durant la nit, probablement a resultes d'un curtcircuit. Tot i que cap persona resultà ferida, calgué lamentar la pèrdua del gos del Royal, el popular Ianqui, un gran danès que morí ofegat a resultes del fum. L'incident deixà inservible la cuina durant una bona colla d'anys, fins que van poder encarar les reparacions als anys noranta. Durant aquells anys, instal·laren una cuina provisional al costat de la barra, on encara podem contemplar la campana extractora.

Present i futur

Com ja hem comentat més amunt, la sala del primer pis del Royal deixà d'utilitzar-se a mitjans dels anys vuitanta. No fou fins el 1997 que, amb la inauguració de la Penya Blaugrana, la sala tornà a ocupar-se. Allí es celebraren gestes històriques, com ara la consecució d'algunes Champions.

L'any 2004 la Glòria i el Jaume s'embarquen en una nova aventura: l'adopció d'un nen haitià, el nostre estimat i recordat Kensley. En encetar aquella nova etapa de la seva vida, deixen el Royal a les mans de l'Àngel Pasqüet i la Lluïsa Rafart durant tres anys, però tornen a regentar el bar a partir del 2008. La sobtada mort del Kensley els empeny a un nou gest humanitari: l'acolliment de la mare i els germans del nen, un projecte que, avui dia, encara els té ben atrafegats.

Després de més de quaranta anys de treballar de valent, la Glòria i el Jaume ja comencen a pensar en la jubilació. Potser decideixen plegar d'aquí a cinc o sis anys... Queda a l'aire quin serà el futur del Royal quan ells no estiguin al capdavant del negoci. Algunes de les instal·lacions són obsoletes i cal fer una important inversió si algú es veu en cor d'agafar-ne el relleu. En el pitjor dels casos, el Royal pot tancar la persiana definitivament. Si això passés, quin seria el futur de l'emblemàtic edifici?

La Glòria i el Jaume amb la seva família actualment. També hi apareixen la mare i germans del malaguanyat Kensley (arxiu família Valls)

Anecdotalari del Royal

En cent anys d'història és normal que un establiment com el Royal acumuli un bon grapat d'anècdotes de molt diversa índole. Uns oferim, tot seguit, un petit recull d'algunes d'elles:

Sembles un collons de pòtol!!

Corrien els anys setanta i el Jaume Valls Rossinyol ja traguina pel bar. Tenia uns onze o dotze anys d'edat i portava mitja melena, com era moda en aquells anys. Un dia, mentre era servint les taules, va entrar mossèn Miquel Rosell i li etzibà: «amb aquests cabells sembles un collons de pòtol». Lluny d'acoquinar-se, el Jaume li respongué que portava el cabells llargs perquè havia vist que Jesucrist també els hi duia. Es veu que mossèn Rosell va sortir ben esparverat del Royal.

Imatges actuals del Royal

Una copa d'aigua i un got d'anís, si us plau

Com que la caserna de la guàrdia civil era ben bé al costat del Royal, era ben normal que els agents es passessin pel local a prendre alguna cosa. Compta el Jaume Valls que el xofer del capità solia entrar al Royal mentre esperava que sortís el seu cap. Sempre demanava aigua i anís, l'aigua en una copa i l'anís dins d'un got generós. Tan bon punt el capità venia a buscar-lo -Venga Pepe, vámonos ya!- el xofer feia la mateixa jugada: Espere un momento, mi capitán, que termino el vaso de agua!. I el murri es fotia col avall el got d'anís, deixant intacte la copa. Tot seguit marxàvem carretera avall, dalt del R-12.

A parts «iguals»

La Glòria i el Jaume recorden que els guàrdies civils de la veïna caserna eren com de casa. Per tenir-los contents -cosa ben convenient- de tant en tant calia convidar-los. A principis dels vuitanta el local estava ple de màquines escurabutxaques, màquines del milió, comecocos.... L'encarregat de l'empresa CIRSA que s'ocupava de recollir la recaptació era ben conscient de la importància de tenir contents i satisfets els guàrdies civils, no fos cas que se'ls acudís ficar el nas al «botí». Per això, sempre que pujava a Sant Llorenç, primer feia una visita a la caserna. Hi entrava carregat amb un parell de bosses de plàstic: una plena de tabac i l'altra amb

alguna ampolleta de whisky. En sortia amb les mans buides. Tot seguit entrava al Royal, buidava les màquines i escampava les monedes de la recaptació damunt la taula de la cuina. Amb un cartró partia la muntanya més o menys pel mig.

—Què Jaume, quina meitat vols?— li preguntava a l'amo del bar, el Jaume Valls pare. El bon home s'ho mirava i remirava estona llarga i, al final, es decidia per una de les dues meitats. El recaptador escombrava la resta dins del sac. Així es feien els tractes en aquells anys, de paraula i a grosso modo. I amb una ampolla de whisky i uns cartrons de tabac!

La consciència més negra que la sotana

Mossèn Miquel Rosell va denunciar el meu avi, Josep Roma Riba, perquè el 29 d'agost de 1957

a les cinc de la tarda al cafè Royal, davant de tothom, el va acusar d'haver muntat empreses estranyes perjudicant a molta gent a la Zona Nacional durant la Guerra Civil (de «liberación»,

diu l'acta del jutjat). Diu textualment l'acta, i així m'ho recordava sempre el meu pare, que l'avi li va dir al mossèn que tenia la consciència més negra que la sotana que duia. L'avi després li demanà perdó, dient-li que el va agafar en mal moment. Finalment el jutge obligà a l'avi a disculpar-se públicament i a pagar 500 pessetes de les despeses del judici. [FRANCESC ROMA MILLAN]

casado, industrial y de esta vecindad en calle Roger de Flor num.94, 1a, y viene acompañado del Don Ignacio Oliveras Fernandez, mayor de edad, casado, Abogado y de esta vecindad, calle Manila num.47,3a 4a, en calidad de hombre bueno.-

Abierto el acto. La parte actora dice; que el demandado Sr. Roma Riba, en este acto se avenga a reconocer:

1a. Que el viernes día 29 de agosto ppdo. a las cinco de la tarde y en el café Royal de San Lorenzo Savall (Barcelona), profirió diversas frases contra el actor, manifestando que el mismo había realizado especulaciones en Zona Nacional durante la Guerra de Liberación, montando al efecto varias empresas; que había causado daños, durante muchos años, a multitud de personas; emitiendo, entre otras frases insultantes, la de que el actor " tenía una conciencia mas negra que la sotana que llevaba ".

Des d'aquestes pàgines, el Jaume i la Glòria volen agrair la fidelitat dels clients i del amics del Royal.

La Glòria ens ha demanat que fem difusió d'un projecte que vol tirar endavant:

fer un recull d'històries personals de tota la gent que ha passat pel Royal aquests darrers anys.

Amb aquesta finalitat, ha posat a disposició dels clients una llibreta convidant-los a escriure les seves vivències al bar

Des de Lacera us convidem a participar-hi !!

Notes

1. Tot i que aquest Pere era l'arrendatari del local, els propietaris eren la família de cal Pauet. Als anys noranta l'edifici del Royal, conjuntament amb la caserna de la Guàrdia Civil del costat, fou adquirit pel Nico Almeda. No fou fins l'any 2016 que el Jaume Valls i la Glòria Guerrero adquiriren la propietat.
2. Actes dels Plens de l'Ajuntament de Sant Llorenç Savall (Arxiu Municipal)
3. Durant aquells anys hi havia dos cinemes més al poble, a banda del Royal: cal Ramon (200 butaques) i el patronat (150 butaques, a més a més d'orfeó i grup de teatre).

Bibliografia

- ARXIU MUNICIPAL DE SANT LLORENÇ SAVALL: Actes Plens Ajuntament (1900-1950)
- BUSQUETS I MOLAS, ESTEVE: Entre vinyes i telers. La vida a Sant Llorenç Savall. Barcelona, 1967.
- COT I ROVIRA, JOAN: Dietari de guerra (1936-39). Manuscrit
- VALLS, JAUME i VICENS, ALBERT: Sant Llorenç Savall. Més de 1000 anys d'història. Farell Editors. Sant Vicenç de Castellet, 2010.
- VERGÉS I SOLÀ, LLUÍS: Foranies i altres coses de Sant Llorenç Savall. Sant Llorenç Savall, 1971.

Agraïments

- A la Glòria i al Jaume, veritables ànimes del cafè Royal.
- Al Cesc Roma per la seva col·laboració.

Joaquim Montserrat

La pintura i l'emoció del gest

Rossend Lozano Moya és historiador i professor, Doctor en història de l'art. Ha publicat un bon nombre de treballs i articles, dedicats molts d'ells a l'art durant l'època de la postguerra a Sabadell, tema en el que es va especialitzar amb la seva tesi doctoral sobre l'arribada de les avantguardes a Sabadell. Bon coneixedor de l'obra d'en Joaquim Montserrat també va gaudir amb ell d'una gran amistat.

Joaquim Montserrat

Vaig conèixer en Joaquim Montserrat, Quim, com tothom el coneixíem, a finals dels anys noranta, quan necessitava testimonis i proves per a la meua recerca sobre l'arribada de l'art d'avantguarda a mitjans del segle XX a Sabadell. Cada vegada que recordo aquells anys sóc més conscient del cop de sort que vaig tenir trobant un artista excepcional, però sobretot, descobrint un gran amic i una persona extraordinària.

Un article com aquest, i només escrit per una persona, no el farà prou reconeixement, però jo, amb modèstia i sinceritat, en voldria deixar el meu testimoni, de l'artista i de la persona. Primer parlaré de l'artista i després de l'amic.

A la meua tesi doctoral "La irrupció de les avantguardes a Sabadell, 1939-1959" publicada per la UB el 2005, a diferents articles, i al catàleg de la seva exposició antològica "Joaquim Montserrat 1950-2016, L'emoció del gest", realitzada al Museu d'Art de Sabadell (MAS) el 2016, vaig poder parlar de l'artista amb més profunditat, contemplant alhora el seu context històric. No és la meua intenció aquí fer un escrit amb el rigor metodològic d'una recerca, amb cos de citacions, fonts, bibliografia, etc. però no vull deixar passar l'ocasió per parlar de l'artista avantguardista que va ser en Quim.

Gairebé a totes les èpoques, etapes i/o períodes històrics, trobem una avantguarda, o varies. Són aquelles persones, artistes, escriptors, músics i creadors o creadores en general que s'aventuraven en obrir nous camins per a la cultura i l'art. No sempre es fan passes endavant, n'hi ha, de moments, en els que el retrocés s'imposa, o la repe-

tició, amb noves reinterpretacions, anomenades teòricament amb el prefix neo-, per tal d'avisar-nos generalment del moment històric, o de la seva arrel i profunditat: neo-dadà, neo-expressionisme... etc. Però per "avantguardes" coneixem estrictament les primeres, o "històriques", de principis del segle XX, i les segones, aquelles que arribaren després de la II Guerra Mundial, dominades inicialment per l'informalisme i l'abstracció. Als seus inicis, en Quim Montserrat l'hem de situar històricament en aquestes segones avantguardes que arribaren a Catalunya a finals dels anys quaranta i durant la dècada dels anys cinquanta. Si observem una mica més en detall aquests inicis d'en Quim, cap el 1947, veurem que la seva formació es fa en un context sociocultural extremadament conservador imposat per la dictadura franquista. Malgrat aquesta pressió, la joventut local més inquieta no va restar al marge totalment de l'actualitat artística que es desenvolupava especialment a França i Estats units, amb informacions, contactes i revistes que circulaven amb no poca dificultat. N'hi ha qui parla que l'art sabadellenc pren importància i personalitat amb la gran exposició "d'Art Nou" de 1915, i després amb les avançades conceptuals dels anys setanta. O com a molt, s'accepta també l'impacte del "Grup Gallot" de 1960. Deixant al marge l'obra

imponent d'Andreu Castells "L'Art Sabadellenc", el poc rigor historiogràfic en la construcció de la història de l'art de la ciutat posa de manifest el menyspreu i l'abandó de certs historiadors o historiadores d'una generació colpejada per la guerra i pel feixisme de la dictadura, quins esforços van ser decisius per tal de fer possible l'arribada de la modernitat més contemporània, i en alguns casos convertir-se en nucli creatiu generador de l'avantguarda del moment. Especialment les manifestacions considerades neo-expressionistes feien camí cap a una tendència que aplegà aquells artistes que fugien de l'art acadèmic impulsat pel Museu del Prado, d'un Eugeni d'Ors convertit en un intel·lectual del franquisme, o d'un tardà impressionisme vuitcentista que tant agradava la burgesia del moment. Aquest neo-expressionisme de postguerra servia per donar sortida a la creativitat dels artistes inconformistes amb la situació, van ser nombrosos a tot l'estat, i també s'hi afavoria la connexió de persones amb les mateixes sensibilitats. A Catalunya, salvant la censura, s'hi va teixir lentament una xarxa cultural, amb molts contactes a diferents ciutats i capitals, on s'impulsaven iniciatives culturals, publicacions, exposicions, etc., que potenciaven els joves artistes i nous aires de renovació. Aquesta generació, amb més dones de les poques que apareixen habitual-

ment, oblidada per la recent historiografia artística, són els professors, amics, amigues i precursors amb els quals es va formar i créixer un grup de joves artistes, entre ells en Quim Montserrat, que despuntarien amb les avantguardes contemporànies del moment.

A partir de mitjans dels anys cinquanta, persones com l'Andreu Castells, el Manuel Duque o l'Antoni Angle, aquest últim company de viatge de Joaquim Montserrat en l'experiència avantguardista, són referents pel Quim, dels quals rep informació, opinions i suport per tal d'aventurar-se en la recerca del que s'estava fent en aquells moments a altres indrets com París, amb l' "art autre", o a Estats Units amb l'expressionisme abstracte. No només van ser aquests companys, eren tota una colla que giraven al voltant del Grup Riutort, amb el vincle que van establir amb la publicació de la revista Riutort, editada per l'Andreu Castells amb l'ajuda del seu cunyat David Graells. Aquest grup comptava amb la participació d'artistes i empresaris, com ara en Lluís Vila Plana, l'Alfons Borrell, el Jaume Viadiu, en Ramon Folch, el Josep Llorens o el Llorenç Balsach, per citar-ne els més destacats. Les activitats i els assajos més rupturistes es van desenvolupar d'una manera insistent i contundent en la vida de Joa-

quim Montserrat a partir de 1955, descobrint primer l'essència de la l'afectació de la matèria, i després experimentant l'emoció de la gestualitat amb un traç ràpid i enèrgic. Vila Casas i Manuel Duque s'havien establert a París, l'Andreu Castells també havia visitat la ciutat del Sena en diverses ocasions, així que informacions, revistes i contactes directes eren fonts de les quals en Quim rebia l'actualitat, com ara la revista Cimasia, exemplars de la qual encara es conserven a l'arxiu de la família.

Unes quantes dades seran suficients per entendre aquest context. A Barcelona ja el 1945 l'Institut Francès va organitzar una exposició d'art contemporani d'aquell país, el 1949 el Salón de los Once va portar a la capital l'art més avançat del moment amb Dalí, Miró, Torres García, Cuixart, Tàpies, Oteiza, Zabaleta, Zanini, Ponç i d'altres. Va destacar també l'organització de la Biennial Hispoamericana de 1955, que va comptar amb una secció dedicada a l'art nord-americà i va portar al país per primera vegada els artistes avantguardistes de l'expressionisme abstracte americà com Pollock. També Michel Tapié va organitzar a la Sala Gaspar de Barcelona el 1957 una mostra dedicada a l' "Art Autre", on també va participar Antoni Tàpies.

Sense títol, 1959. Tinta sobre paper

Són raons i evidències suficients, a més d'altres en les quals no podem entrar ara, per pensar que aquests joves, a pesar de l'ambient ofegant de la Falange, el Prado i l'academicisme d'entitats i circuits oficials, eren capaços d'estar mínimament al dia i optar per avançar en la direcció de les avantguardes del moment. No era fàcil, perquè ni podien vendre ni subsistir en un ambient artístic que comprava obra religiosa, paisatges i marines... Tampoc podien comptar amb el suport d'entitats privades, i menys encara d'oficials o governamentals, perquè el règim perseguia clarament les manifestacions d'avantguarda en l'àrea domèstica, no ho feia de cara a l'exterior per interessos polítics. Especialment era dur l'ambient cultural local del moment, amb periodistes, cronistes, censors, gent de bé, compradors, i fins i tot algun artista, disposats a trinxar qualsevol cosa que fes referència a les avantguardes. Es van donar casos com la retirada de dos nus de Lluís Vila Plana de la II Biennial de Belles Arts el 1955, ridículament per impúdics, i es va arribar a escopir i agredir algunes obres exposades a la IV Biennial de 1959. Per tant, l'aventura avantguardista estava reservada per a grups molt reduïts, o per a alguns empresaris com en Josep Llorens i Llorenç Balsach que es van convertir, fins que van poder, en mecenes dels

joves rebels. A més, aquest context no era exclusiu de Sabadell, es trobaven grups de manera semblant a Barcelona, Girona, Tarragona, Lleida, Terrassa, Granollers, Mataró, i una sèrie de ciutats que permeten parlar d'aquesta xarxa cultural d'ajuda mútua i de renovació que s'estenia per Catalunya.

Així podem observar amb molta claredat que Joaquim Montserrat es forma en l'ambient escolar i acadèmic dels anys quaranta, i en la mesura que s'avança en la dècada dels cinquanta, a través de l'expressionisme de postguerra, ell s'introdueix en les tendències d'avantguarda del moment, fins que al final de la dècada trobem un artista informalista de tendència gestual amb una obra de perfil personal molt definit, compartint especialment l'experiment amb l'Antoni Angle, amb el qual s'establirà una bona amistat que els perdurà sempre. Aquells moments no eren joiosos pel reconeixement públic de la premsa local o per la venda d'obra, en tot cas ell sempre parlava d'uns moments de goig immensurable per saber que estava fent el que volia fer, a pesar de tots els inconvenients i d'haver de guanyar-se la vida en altres ocupacions, ell feia el que volia i no tenia por al rebuig, tenia prou amb seguir la seva recerca i

comptar amb la complicitat de la família, de l'Antoni Angle i d'amics molt propers, segur d'ell mateix, conscient que estaven trencant amb l'art del passat i endinsant-se en un camí inexplorat. Aquestes afirmacions no van en detriment de la qualitat de l'art produït per altres bons artistes del moment. Quedi dit aquí que observar el que es fa des de l'avantguarda no vol dir menystenir altres tendències ni artistes. Jo hi parlo d'en Quim, de Joaquim Montserrat i Camps. Una altra qüestió seria parlar de la història de l'art de l'època.

Ara bé, no puc entendre com aquesta dècada i mitja, des de 1945 fins a 1960, sigui ignorada de manera tan negligent per persones que s'hi dediquen a la història i a la història de l'art, també a la ciutat de Sabadell, quan en realitat, de la manera en com es van desenvolupar alguns esdeveniments artístics en aquells moments, es va determinar molt el futur de l'art en un parell de dècades posteriors. En Quim no li devia res a ningú, mai va tenir un patrocinador ni cap protector, ni un professor mentor de la seva artísticitat, salvant, això sí, les influències naturals del context, d'amics i col·legues. Era prou lliure per prendre les opcions que desitjava. És important puntualitzar aquesta idea perquè quan arriba el

1960 i apareix el grup Gallot, en Quim ja té un trajecte i una opció ben definides des d'on pretenien, junt amb l'Antoni Angle, catapultar els límits de l'art més lluny i deixar enrere l'informalisme, que ja era tendència consolidada i dominant en l'avantguarda del moment. L'experimentació frenètica que tenia amb la gestualitat i les informacions que rebia de París, junt amb l'arribada de l'Antoni Angle, va desencadenar l'inici del moment més radical viscut mai a Sabadell al món de l'art. No és comparable, per l'ambient del moment ni per l'empenta, a les accions culturals i artístiques dutes a terme el 1915, dins un context català d'eclosió del noucentisme. Tampoc és comparable amb al desenvolupament desafiant dels artistes conceptuals que es van manifestar a Sabadell durant els anys setanta. Les activitats prèvies a la creació del Gallot, que alguns han volgut classificar interessadament com a Pre-Gallot, fins i tot amb el beneplàcit d'en Quim, van ser realitzades amb total independència i per iniciativa pròpia del Quim Montserrat i de l'Antoni Angle. Malgrat les influències rebudes des de París, la iniciativa de l'acció, l'elaboració i la creació de 30 metres de pintura gestual sobre un rotlle de paper desplegat al terra del passeig de la Plaça Major, el diumenge 14 d'agost de 1960, barrejant

les grans pinzellades i els traços, superposats i indiferenciats, dels dos artistes, suposava posar en entredit l'originalitat i l'autoria d'una obra d'art, elements clarament inqüestionables en una obra fins el moment al món de l'art. Per què en parlen de Pre-Gallot si en aquell moment no existia? Es buscava fer un grup des de feia dos anys abans, amb noms com "grup N", "grup Zero" o "grup quadrat", documentat als arxius de la Família Montserrat-Larrosa. Aquella iniciativa d'agost els va donar empenta i crèdit a tots dos per fer una proposta a més gran escala. El primer a rebre la proposta va ser en Josep Llorens, que la va compartir d'immediat amb en Llorenç Balsach, i aquets dos van acabar d'aplegar un conjunt d'artistes del que serà a finals de setembre el grup Gallot. Gènesi del grup i nom, amb sopar inclòs, ben documentats per la historiografia. A la llarga, qui menys es va beneficiar de l'aventura del Gallot, per la difusió que en va tenir en aquells moments a la premsa i per les conseqüències que s'hi van derivar, van ser en Quim i l'Angle!

Acció del Quim Montserrat i de l'Antoni Angle el 14 d'agost de 1960 al Passeig de la Plaça Major de Sabadell

Les accions del grup Gallot, la primera el dia 23 de setembre amb diverses activitats dels components del grup, amb la incorporació de gallines trepitjant amb pintura les teles de l'Angle, i la segona el dia 26, amb 75 metres d'un rotlle de paper estirat a la Plaça de Catalunya de Barcelona, convertien els actes en un clar esdeveniment d'art d'acció conceptual, avançant-se deu anys al seu temps, quan a Europa encara ni es parlava d'art conceptual. Era evident que el context cul-

tural no estava preparat per a rebre'ls atès que ells apareixien contestant molt aviat el ferm domini de l'informalisme. Cal dir que ningú no ho va entendre a fons, ni l'esforçat Cirici Pellicer ni l'agut Joan-Eduardo Cirlot, crític molt progressista el primer i molt coneixedor de l'informalisme el segon. En tot cas crítics molt reconeguts, entre molts d'altres que en van parlar sense parar i amb molt desencert. Però el més trist és que els propis companys tampoc no ho van entendre a fons. I

la pregunta es fa inevitable: Per què no van continuar fent i avançant? Qui va pagar aquelles accions del Gallot? Les van pagar els empresaris, Llorenç Balsach i Josep Llorens. Però davant d'altres propostes d'accions encara més estridents i trencadores de l'Angle i el Quim, per dur-les a terme a Madrid, els diners es van acabar i el grup es va dissoldre entre importants dissensions i enfrontaments que duraran per sempre més entre els components del Gallot. Sense suport vital,

l'ego individual i el protagonisme es va menjar amb rapidesa un per un tots els protagonistes, artistes, empresaris, aprofitats, nou-arribats i fins i tot amics d'uns i d'altres. En realitat, l'Angle i en Quim van crear una bomba que va esclatar a les mans de tots plegats i ningú no va saber-ne, ni poder donar continuïtat, a allò que havien començat bastant temps abans. Es va perdre una oportunitat històrica. Quedava qüestionada la pintura en si mateixa, l'autoria de l'obra i la desitjada originalitat perquè l'autoria no existia... què hi restava? Només restava potent la idea!! Què es podia continuar fent?... deixar de pintar? D'aquell final tràgic i de frustració tothom en va sortir ferit, d'una manera o d'altra. Silencis, reflexions, picabaralles vàries, apropiacions, i després del temps que cadascú va necessitar, van seguir camins força diferenciats.

En Quim, afrontant alhora determinades circumstàncies personals i familiars, va tenir uns anys de descens important de la seva activitat artística a principis dels anys seixanta. Va especular amb diferents temàtiques i tècniques però no va renunciar a la pintura com a vehicle per expressar-se. Va posar així distància amb les properes tendències conceptuais que s'anaven albirant i va assajar la interrelació entre figuració, matèria, ges-

tualitat, traç, abstracció, expressionisme... experimentant amb una gran varietat de formulacions i propostes. Vull remarcar aquí que l'essència del seu traç i el vigor i la naturalitat, innata gairebé, del gest, primigeni del seu art, no el van abandonar mai. Traç i gest són la base creativa de tota l'obra d'en Quim. A vegades amb més figuració temàtica, o a vegades amb contingut abstracte més o menys intens, el cert és que aquests seran dos dels elements definidors de la seva artísticitat. Entrant als anys seixanta trobem paisatges, i fins i tot alguna natura morta, amb un gran traç i abundància de matèria pictòrica. La incorporació de l'espàtula, quan la densitat del pigment li reclama, incorpora un element més a les seves creacions. A les seves sèries de "lepidòpters" i de "figuracions" podem observar aquest ús de la pinzellada, gairebé gestual, en els retrats i cossos que escomet sense cap voluntat imitativa, o uns traços que tramen formes abstractes en la creació dels lepidòpters. Amb aquestes opcions plàstiques i estètiques en Quim s'allunyava, conscient i volgutament, del frenesí del pop-art, del conceptualisme o del neo-expressionisme de les tendències que van prenent el protagonisme les últimes dècades del segle XX. Cada vegada més segur de si mateix, o en tot cas, lliurat amb llibertat a la seva creació, ignora les pressions dels cir-

cuits artístics, del mercat o de les tendències de moda, compartint amb els amics i amigues del moment les seves obres i preocupacions. Això li comportà, i comporta per a tothom, un risc: quedar al marge d'aquests ambients, i per tant de la seva difusió i de la seva promoció. Un preu que va pagar, si no gustós, sí conscient i amb convenciment, el que posa de manifest la seva coherència.

Als anys noranta es va endinsar en unes sèries molt productives, en tots els sentits, que va anomenar "objectes", on va experimentar amb la natura morta com a excusa figurativa, amb l'espàtula,

Lepidòpters 2, 1988. Oli sobre cartró

Llibre d'artista, 2003. Oli sobre paper

barrejant materials, traços, gama de colors i textures noves... però també va especular profundament amb la “forma” amb el vuit i l'espai, arribant a reflexions metafísiques sobre percepció i realitat, o la imaginació i la veritat artística, plàstica. Objectes intemporals, espais impossibles, geometritzacions i deconstrucció l'acompanyaran fins el tombant de segle. Unes reflexions que resten a les seves obres i en alguns escrits, pocs, però que brollaren entre amics i tertúlies, de les quals tinc la sort d'haver estat testimoni directe com a company, aprenent i amic.

Fidel als seus amics, en va mantenir alguns tota la vida. Amb l'Angle sempre en va mantenir una bona relació, i d'altres se'n van aprofitar quan el necessitaven i després van perdre el seu interès per ell i per la seva obra.

D'aquesta època destaca la seva profunda amistat amb la Càndida Bracons, amb la qual van ser companys de viatge com a artistes i van encetar moltes activitats i projectes. Més tard s'incorporà en Rossend Lozano, com a historiador, i funden tots tres el 2002 el grup “Zero Quadrat”, grup que encara existeix i funciona. Aquest grup, amb altres artistes que hi van col·laborar puntualment (Maite Mòdol, Jordi Calvís, Rafael Fernández Barco, Regina Palomar, Antonio Bolívar, Neus Sagalés i Anna Recasesens), va ser un espai vital on hi varen trobar mútuament respecte, suport, empena, ànims, discussions i contrast d'idees, i sobre tot: llibertat per dir i crear sense condicionants, sense jerarquies, un acompanyament plaquí, professional, afectiu i motivador, relació que van mantenir fins els seus últims dies. Durant aquests últims vint anys l'artista, carregat d'experiència i amb una gran satisfacció, en va assajar fins més enllà.

Sense títol, 2004. Oli sobre tela

També es va obrir a moltes activitats diverses. Instal·lada la família des que els seus fills eren molt joves a la Vall d'Horta de Sant Llorenç del Munt, per gaudir de l'esbarjo en plena natura, també hi va participar de diverses activitats amb el grup “Graella d'Art” de Sant Llorenç Savall, poble amb el que ha tingut una gran relació a més del seu Sabadell de sempre. Allà va establir el seu prolífic estudi les últimes dècades. Partint de la seva recerca sobre els objectes, acompanyat de la llum i de l'aire muntanyenc, va aprofundir en la geometrització, buscant una solució formal en la com-

posició, trencant de nou amb l'exigu rastre de perspectiva que encara mantenia a les seves obres. Va incorporar el collage, la fotografia, el gravat (encara que sempre l'havia practicat), deixant aflorar de nou el vigorós gest de la seva joventut. La gran diferència és que ara no és un gest monocromàtic i ple de dramatisme, com a finals dels anys cinquanta, ara es tractava d'un vigorós gest ple de color i vida, desbordant, no experimental ni conduit per la recerca. Ara el gest apareix per refermar del seu origen però sense renunciar a res, segur de si mateix, superposat en algunes obres a objectes situats al fons, com un joc entremaliat de fer i desfer, divertit, irònic amb ell i amb l'art mateix.

És curiós escoltar algun crític, crític suposo que només pel nom, o malintencionat, a més dels clàssics aficionats mal informats, menystenir aquesta varietat d'etapes i propostes per considerar que navegava sense rumb, sense una obra sòlida i coherent, formulant que no s'entén la seva trajectòria degut a la inseguretat que manifestava amb tants de canvis. A més de necessitar una bona dosi de modèstia, cal ser molt obtús per no apropar-se a l'artista i contemplar una extensa creació marcada per una gran riquesa de propostes, reflexions i aportacions força rellevants al

El gest, 2015. Oli sobre paper

món artístic, tot plegat com a un valor actiu i no al revés.

Com sempre, són els circuits i les jerarquies polític – culturals qui imposen determinats filtres i exerceixen el seu poder sobre la valoració i la selecció d'artistes, sigui a través d'entitats, institucions, l'academicisme encarcerat o premsa vària. Crec que és fàcil d'entendre que vivim sota el domini dels idiotes i dels ignorants, quelcom que no és tan estrany als temps actuals a molts àmbits de la nostra societat.

Em resta parlar del Quim Montserrat des d'una perspectiva més personal, com a amic. Al llarg de més de vint anys d'una bona i bonica amistat, vam tenir temps per compartir moltes idees, iniciatives, reflexions, confidències, en un sense fi de situacions, bé a sopars amb la Pilar Larrosa, la seva esposa, amb la Càndida Bracons, o amb altres persones i amics o amigues. Jo vaig arribar a ell perquè el necessitava per als meus estudis, i ell em va acollir afectuosament i amb molt de respecte, i vam anar creant un vincle que ara ja, traspassat ell, sempre restarà en mi. Haig de confessar

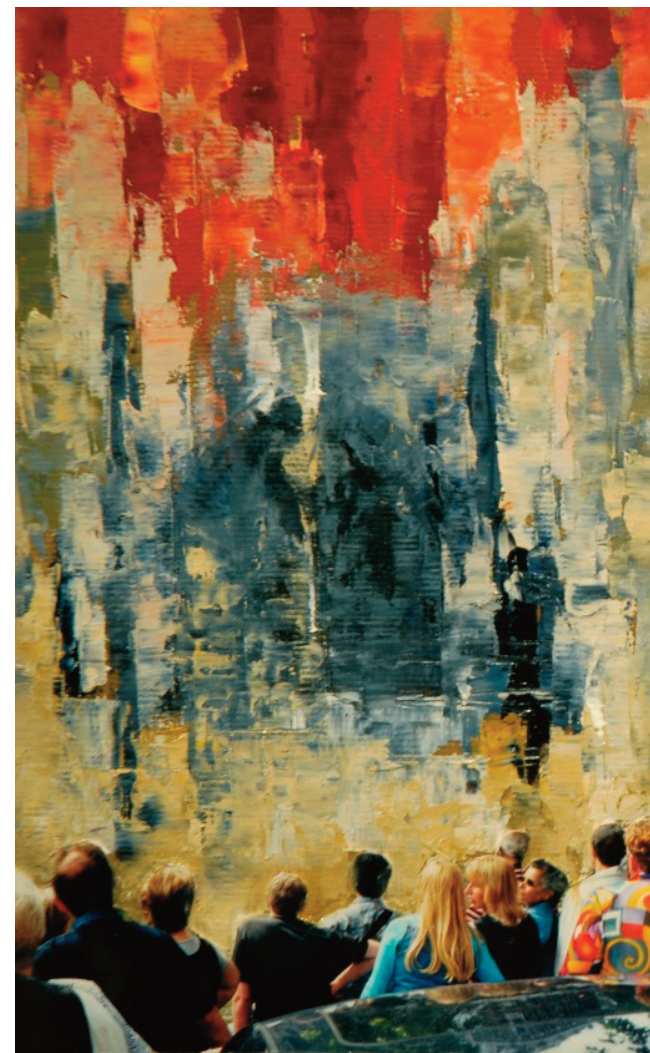
que jo, com a historiador, aprenc dels artistes per fer modestes aportacions a la història de l'art. Al costat del Quim he après moltíssim. En primer lloc, la veritat de la vida d'un artista, no la imatge bohèmia, mística o publicitària que se'n vol transmetre tot sovint, a vegades per interès del propi artista. Es tracta de la veritat del dia a dia d'un artista, les dificultats plàstiques, els dubtes, les reflexions, les pressions del context, les rivalitats o els interessos purament mercantils, la subsistència econòmica i... l'estètica, amb les claudicacions, les expectatives i les realitats... La vida de l'artista és molt dura. Jo l'he pogut conèixer perquè en Quim es va fer transparent i em va mostrar aquest món.

Però al marge del meu agraïment personal, segurament intranscendent per a qualsevol lector o lectora, cal remarcar la vàlua de la seva persona. En Quim era obert i tolerant, molt respectuós amb tothom, sempre disposat a participar-hi, incloure, acollir qualsevol i ajudar, sense arrogància ni protagonisme. Mai el vaig escoltar parlar malament de ningú, degradant o insultant. Deixant al marge el seu humor àcid a vegades, o els seus acudits irònics, simplement esquivava les persones que l'eren adverses o que no li agradaven, evitava el conflicte i no el vaig veure mai ferir o

maltractar ningú, ell era bàsicament optimista, positiu i actuava en funció dels seus valors i criteris. Les persones que compartíem amb ell activitats i projectes durant aquests anys, més joves i inexperts, trobàvem en ell consell mesurat, ànims i molt de respecte... el que facilitava un tracte igualitari sense mostrar superioritat ni ascendent per la seva part. Aquesta manera de fer també beneficiava l'ambient i generava un gran atractiu vers la seva personalitat, amb molta cordialitat i proximitat, i precisament per això també n'era molt apreciat i respectat.

De la seva primera època, pocs artistes se'n van mantenir propers, exceptuat l'Antoni Angle. D'altres persones que es van apropar amb posterioritat algunes se'n van aprofitar i després es varen oblidar d'ell, malgrat això no era rancorós, i sempre va gaudir d'un grup d'amics que l'hem comprés i estimat.

Sabadell, setembre del 2023

S/T 2012 tècnica mixta

El Mas Mercells

300 anys perdut

L'agost de 2017 mentre cercava les barraques de vinya del sector de la Vall d'Obàgols vaig ensopegar amb un antigot proper a can Sallent. El mapa ICC (Institut Cartogràfic Català) ja donava una pista en batejar el carener com Marcells, i també ho feien els estudiosos citant el mas Mercells com un mas llorençà rònec, completament desaparegut dels mapes.

«"Mas de Marsels", "Casa y Mas Marsels", "Mas de Marsells", "Casa den Marcels", "Mas de Marcells" (o també "de Marselles"», però és error manifest d'un notari barceloní) (s. XVI a XVIII). Antiga casa de la P^a de Sta Maria de Gallifa, ara territori de la P^a de St Sebastià de Montmajor, que ja era agregada al mas Codina en el s. XVI. En 1543, 1547 n'era el propietari Joan Fogoses que l'arrendava a Salvador i Jaume Obàgols. Devia ser situada a llevant del mas Sallent, i prop dels masos Obàgols i de la Codina." (1967, Moreu-Rey, Enric)

Les referències històriques també ens descobriren la possibilitat que l'actual carena de Marcells -contigua al collet de Penjallops- antigament s'hagués conegut com la Serra dels Degollats.

«"In terminio Caldense, vel in termino S. Minati, vel super ipsum montem maiorem, in locum que dicunt mercellos, vel subtus (ipsum mon) tem (...) per ipsa plana ex terminio Caldense (...) terminio S. Minati, in locum vocitatum Crivillacum", un alou que afronta a llevant en "ipsa Serra de Decollatos" en part; (...) (1967, Moreu-Rey, Enric)»

La toponímia antiga ens descobreix que Marcells també era el nom d'un torrent.

Marcells (El Torrent del Mas de) (1598). És el termenal de llevant del mas Bosc o Sallent. En 1867, el "Torrent de Marcells" marca els límits de les parròquies de St. Sebastià i Gallifa. (1967, Moreu-Rey, Enric)

Segons el fogatge de 1553 dut a terme pel síndic Pere Agell, la propietat del mas Marcells era d'en Francisco Clusanes (per comptes de Clusanes, Esteve Busquets i Molas hi llegí Massanés o Rossanes) (1967, Esteve Busquets).

fragment de teula

Segons Vicens & Valls entre el 1785/1788 a la comptadoria d'hipoteques de Mataró foren inscrites dues creacions d'hipoteques: la del Mas Codina i la del Mas Mercells. Com hem pogut llegir anteriorment, al s. XVI el mas Mercells ja era agregat del Mas Codina. (2010, Jaume Valls & Albert Vicens).

Actualment el mas Mercells és dins la propietat de can Sallent –antigament era coneguda com el Mas Bosc– que amb el temps s'agregà altres masos rònecs de la zona com el Mas Prat o el Mas de les Feixes.

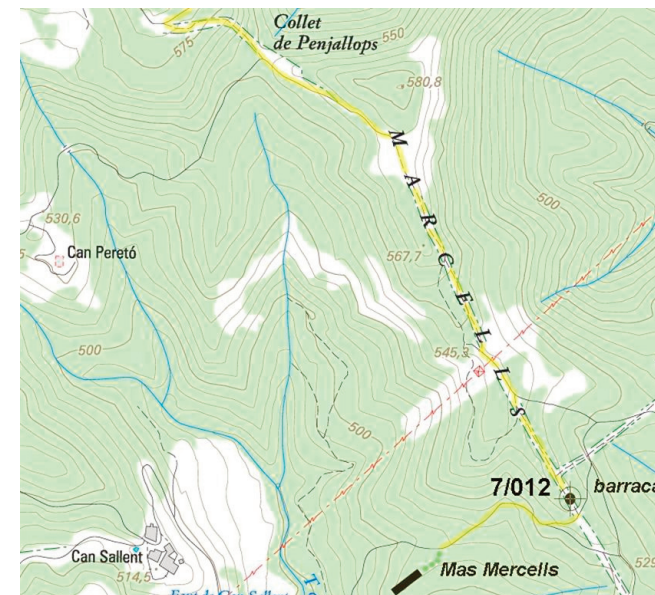

Les ruïnes

Amb prou feines es reconeixen unes cinc estances en paral·lel, totes ubicades en el que semblaria un únic cos d'edifici orientat en l'eix N40. Les parets dels extrems semblarien corbades, tal volta insinuant paraments de casa fortificada. L'amuntegament més notori de pedra es troba al vessant sud.

Situació

Per arribar a les ruïnes venint del Pla de les Forques i el collet de Penjallops, cal arribar a la barraca de Mercells fins a trobar la pista que a la nostra dreta ens duria a can Sallent. La pista travessa un xaragall i de baixada revolta cap a l'esquerra. Trobarem a la nostra esquerra una clariana que insinua un possible camí. Seguirem pel petit carener fins a trobar un alzinar on hi han les ruïnes.

El meu agraïment a l'Eusebi Vila i Delclòs per facilitar-me la ressenya bibliogràfica de l'Enric Moreu-Rey "LA RODALIA DE CALDES DE MONTBUI. Repertori històric de noms de lloc i de noms de persona.

Xerrada i exposició sobre els 60 anys de les Riuades al Vallès

El dia 23 de setembre, coincidint amb la commemoració del 60 aniversari de la riuada de 1962, en Jaume Valls Vila ens va fer una xerrada sobre aquest episodi que va esdevenir col·loqui amb la participació del públic assistent. Es van recordar episodis colpidors, viscuts pels veïns del poble aquella nit del 25 de setembre de 1962. L'acte es va dur a terme a la Sala de Plens de l'Ajuntament.

També es va fer una crida per si algú tenia fotografies per mostrar en una exposició que s'havia de presentar al mes de novembre. Durant les set-

manes posteriors es van recollir i escanejar algunes de les imatges rebudes. El dissabte 19 de novembre, es va inaugurar l'exposició a la Casa de Cultura 1 d'Octubre i es va poder veure fins el 16 de desembre.

Presentació revista 27

El divendres 16 de desembre vam presentar el número 27 del nostre butlletí a la sala de plens de l'ajuntament.

En aquesta ocasió, l'acte va anar a càrrec d'en Jaume Valls Droguet que va fer un resum del seu article sobre el mestre Josep Gras i dels germans Martí, Joaquim i Jordi Balmes, fills de Joan Balmes, fotògraf de Sabadell que havia viscut a Sant Llorenç durant una bona colla d'anys i protagonista d'un dels articles d'aquest número.

Altres articles publicats en aquest vint-i-setè número de Lacera són Gènesi del poble i el nom dels nostres carrers, de Jaume Valls Vila; la transcripció de l'Edicte de l'any 1601, de Ramon Molina; un article d'en Jordi Guillemot sobre La Foradada de la Sagristia i un article dels Treballs arqueològics al Castell de Pera signat per l'Ariadna Vidal.

Les Gitanes de Sant Llorenç

El passat divendres dia 6 d'octubre vam convidar al nostre local a dos veterans, pals de pal·ler de les gitanes al nostre poble, en Lluís Gibert i en Lluís Jo, perquè ens parlessin i fessin memòria de com van començar a ballar i que ens expliquessin els seus records, anècdotes de quan eren joves i les històries que van sentir explicar als avantpassats «gitanos».

Podeu seguir la xerrada a través de la nostra pàgina web a:

<https://videos.lacerasavall.cat/LluisosGitanes.mp4>

Camp de treball de Castell de Pera 2a edició

Durant els dies 26 de juny i 7 de juliol de l'any 2023 es va dur a terme la segona edició del camp de treball arqueològic al Castell de Pera, organitzat per l'Ajuntament de Sant Llorenç Savall i subvencionat pel Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya amb la col·laboració de la Xarxa de Parcs Naturals de la Diputació de Barcelona. En aquest hi van participar un total de 6 voluntaris de Sant Llorenç Savall, Castellar del Vallès, Moià i Centelles.

Introducció històrica

El Castell de Pera, situat a 739 msnm al sector sud-occidental del municipi de Sant Llorenç Savall (Vallès Occidental) sobre un promontori rocós, assenyalava el confí septentrional del Vallès, sent el centre jurisdiccional del territori que a l'Alta Edat Mitjana es coneixia pel nom de Lacera. Aquest territori es correspon amb l'actual terme de Sant Llorenç Savall i el sector nord-occidental de Castellar del Vallès, incloent-hi les parròquies de Sant Feliu de Vallcàrcara, Sant Llorenç Savall, la vall de Mur i els llocs de Vallverd i Cadafalc (FERRANDO, 1997: 129-132).

El terme de Pera apareix esmentat per primer cop el 1017. Un any més tard, es documenta ja un castell de Pera com una de les afrontacions d'un alou de Castellar que venen Senegunda i el seu fill Isarn als comtes de Barcelona. L'existència de la fortalesa de Pera al llarg del segle XI, es pot constatar en diversos documents on es menciona l'esmentat castell com a límit d'alguna propietat. A l'any 1065 n'era el senyor Gerbert Donuç, el qual el va llegar en el seu testament a la seva filla Nèvia.

Durant la major part del segle XII va estar en mans d'una família que va prendre el nom del terme castral. El 1176 apareix en mans de Bernat Vilar (el canvi de família es degué dur a terme després del casament de Guilleuma- vídua de Ramon de Pera- amb Bernat de Vilar). Durant el segle XIII el castell passa per les mans de diversos propietaris fins a arribar a Pere Marquès el 1287. El domini de la família Marquès sobre el castell de Pera durarà gairebé un segle i no serà fins el 1365 que Andreu Marquès va traspasar el castell al monestir de Sant Jaume de Vallparadís de Terrassa. El 1378 va passar a formar part del patrimoni de la família Sentmenat, on restarà molt probablement fins a la desaparició dels senyorius.

Pel que fa a l'església de Santa Maria, situada a l'interior del castell, no en tenim cap mena de documentació escrita fins al 1378, any en el que consta un debitori signat per Pere de Sentmenat, senyor del castell de Pera, en favor dels administradors de la capella de Santa Maria (AA.DD., 1976). Poca cosa més es podria dir de moment sobre aquest temple fins al 1736, any en el qual es va realitzar el trasllat de la seva imatge de la Mare de Déu a l'església de Sant Llorenç, donat l'estat ruïnós de la capella.

Excavació arqueològica

Durant aquesta edició del camp de treball es va intervenir en tres zones diferenciades del castell; el passadís d'accés a l'església; el passadís entre l'església i l'habitació central; i les estances de la meitat nord-oest del castell. L'habitació central i l'interior de l'església, els dos espais principals on es va excavar durant l'any anterior, no es van seguir baixant, principalment per un motiu d'adequació del jaciment i de la gestió de l'espai. El castell és una zona bastant concorreguda i visitable, i es va voler mantenir un pas viable per dins del conjunt, així com facilitar el registre documental durant el procés d'excavació i preveure l'adaptació de l'espai per les futures feines.

Al passadís de l'església es va fer un rebaix d'uns 50 cm aproximadament, amb la intenció d'arribar a la mateixa cota que es va deixar a l'interior de l'església durant les excavacions de l'any passat i unificar tot l'espai. Aquest passadís circula entre els dos dipòsits d'emmagatzematge d'aigua del castell, ambdós adossats a la paret externa de l'església. Amb aquest rebaix es va poder veure el perfil del mur del dipòsit número 2, que fins ara seguia tapat per terra i enderroc. En aquest mur es va documentar una porta tapiada amb una amplada d'1,50 m, bastant gran en comparació

amb la resta d'accessos de les diferents estances del castell. Aquesta porta tapiada ens indica que el dipòsit número 2 és posterior i el construeixen reaprofitant una estructura més antiga. Podria ser que en aquest espai hi hagués una habitació que amb el temps perd la seva funcionalitat i la tapien per construir-hi un dipòsit. La funció original d'aquest espai encara la desconeixem, s'haurà de continuar excavant per poder donar-li una explicació. Tot i així, tenint en compte la seva ubicació i les dimensions, una de les hipòtesis que es contemplen és que fos una segona porta d'accés al castell.

Vista del passadís d'accés a l'església amb el mur del dipòsit número 2 a la dreta

Detall de la porta tapiada (delimitada amb les línies blaves) del mur del dipòsit número 2

Hi ha molts exemples de castells, que per una qüestió relacionada amb la poliorcètica, la porta principal d'accés no és directa, sinó que hi ha doble porta en forma de colze o amb diversos girs (com en aquest cas) que dificulten l'accés, i incrementen la inexpugnabilitat de la fortalesa en qüestió.

L'excavació va continuar amb el rebaix de tota la zona del passadís i espai intern entre l'habitació central excavada l'any passat i l'església. Amb aquest es va poder començar a observar la potència d'alguns murs que fins aleshores només es veien en planta.

Per una banda, a la zona de l'absis de l'església es van poder documentar algunes restes d'un arrebossat de morter de calç de color groguenc enganxat a les parets. Per tant, podem afirmar que l'església no només estava arrebossada al seu interior, sinó també per la part exterior.

Per l'altra banda, als murs de l'habitació central es van poder observar diferències en el parament constructiu. Les dues últimes filades de la part superior de la cantonada estan construïdes amb carreus rectangulars, formant una cantonada quadrada, en canvi, la cantonada inferior està construïda amb carreus arrodonits. Aquest canvi en el parament coincideix amb el que seria la divisió entre el pis inferior i superior d'aquesta zona de l'habitació central. Aquesta diferència, juntament amb l'observada durant l'excavació de l'any 2022 on es va documentar una zona construïda amb opus spicatum lligat amb argiles a la part baixa d'un dels murs de l'habitació i de carreus rectangulars lligats amb morter a la part alta del mateix mur per la cara interna de l'habitació, ens indica que hi va haver varies fases de construcció del castell. Originalment, el castell en època altmedieval era d'una sola planta i, posteriorment, construeixen una segona.

Zona del passadís entre l'habitació central i l'església excavada

Detall de la diferència de parament entre la part inferior amb cantonada arrodonida i la superior amb cantonada quadrada

A continuació, al final d'aquest passadís es van delimitar unes escales d'accés al pis superior. En aquest espai hi havia un mur amb un arrencament de volta, el qual ja era visible des de la primera intervenció, i pensàvem que seria part d'una arcada enderrocada, fet que s'ha desmentit durant l'excavació. Adossada a aquest arrencament de volta es van trobar dues parets paral·leles entre elles en perpendicular a la volta, una d'elles és el mur que tapiava l'accés original a l'habitació central el qual ja es va documentar l'any passat.

Entre aquestes dues parets hi ha un seguit de pedres amb morter que les uneix, formant una base sòlida sobre la qual segurament estarien els graons de les escales. A l'inici d'aquesta base es van delimitar dos carreus plans que podrien correspondre a un d'aquests graons. Aquestes parets serien el primer tram de l'escala que aniria en direcció nord-sud, i a continuació farien un gir en direcció est-oest recolzant-se per sobre l'arrencament de volta, la qual arribaria fins al pis superior.

Vista frontal de l'escala amb un dels possibles graons a primer pla

Vista general de l'estructura de l'escala amb les fletxes marcant la direcció

L'últim espai on es va treballar va ser a les diferents estances de la meitat nord-oest del castell. El castell està dividit entre la zona del pati d'armes i la zona residencial. Ja coneixíem l'entrada principal del castell la qual accedeix directament a la primera zona, i l'entrada secundària al castell, que accedeix a la segona, però encara no s'havia pogut documentar on estava exactament l'accés per on es comunicaven la zona del pati d'armes i la zona residencial entre elles. Durant el rebaix de l'estança més propera al pati d'armes, es va documentar una obertura al mur que divideix les dues zones amb una amplada de 0,95 m situada arran d'on passaria la línia de muralla del sector oest, la qual encara no s'ha pogut documentar. Aquesta obertura, molt probablement sigui la porta que connecta els dos espais.

Finalment, es va excavar la nau adossada a la torre situada a l'extrem nord del castell, i es van delimitar diverses estructures que fins ara restaven cobertes. La primera d'elles és el mur de tancament que ens va permetre delimitar on començava aquesta nau, i on estava situada la seva porta d'accés.

Porta d'entrada que comunica la zona del pati d'armes (al fons de la imatge) amb la zona residencial

Vista de la nau adossada a la torre abans dels treballs d'excavació

Vista de la nau adossada a la torre després dels treballs d'excavació

A les parets que formen aquesta porta, a cada costat es va delimitar un retall de secció quadrada, de 15 x 15 cm, situats a la mateixa alçada, amb una gran profunditat. Durant època medieval, dins d'aquests forats hi havia una biga de fusta la qual era mòbil. Mentre la porta estava oberta, aquesta biga es guardava sencera dins d'un dels forats, deixant el pas lliure. En el cas de voler tancar la porta, aquesta es movia fins a encaixar-se amb el forat de l'altra paret, quedant així entre ambdós forats. La biga travessava tot l'amplada de l'accés, i travava la porta des de l'interior, dificultant al màxim l'obertura de la porta des de

l'exterior. Aquesta és la mateixa estratègia que tenia la porta d'accés secundària al castell. El fet que a la resta de portes de les diverses habitacions no s'hagi documentat tal cosa, fa pensar que aquesta nau, juntament amb la torre, seria l'últim bastió de resistència del castell en cas que un atac aconseguís superar totes les altres barreres de defensa de la fortalesa.

L'altra estructura documentada en aquest espai, va ser la muralla oest, la qual delimita el recinte del castell per aquest sector. Concretament, es van documentar dos trams de muralla diferents. El

Vista de l'entrada de la nau amb el forat per la biga situat a una de les parets de la porta

primer tram té una amplada d'1,30 m i una llargada de 10,30, i té les mateixes característiques que la muralla de l'altre costat, on s'ubica l'entrada secundària al castell, ambdues estan situades en paral·lel entre elles, i són del mateix moment de construcció. El següent tram té una amplada de 0,70 m i es va documentar una llargada de gairebé 1 m. Aquest tram és la continuació de la muralla de les espitlleres, el mur més visible i amb més alçada conservada del castell. Per mala sort, encara no sabem el perquè d'aquests dos tipus de muralla, segurament en un inici era uniforme i posteriorment es modifica ja sigui per alguna reforma o alguna reparació de la muralla malmesa.

Pel que fa al volum de material arqueològic recuperat no ha sigut tan gran com el de l'any anterior, però sí que s'han fet algunes troballes interessants. Es van recuperar alguns fragments de ceràmica, entre els quals destaca la base d'un recipient la qual té dues incisions que corresponen als forats d'unes grapes. En algunes ocasions, quan es trencava un recipient, depèn com fos la fractura i si es podia reaprofitar la peça, es feien aquest tipus de reparacions amb grapes que subjectaven entre si els diferents fragments

que s'haguessin fet de la mateixa peça fracturada.

També es van localitzar un parell més de peces de brigantina o cuirassa. Aquestes són petites peces rectangulars fetes de ferro, amb un seguit de reblons de bronze, els quals subjectaven les diferents peces a una lona de pell, formant un dibuix similar a les espines d'un peix, que aportava més mobilitat a la persona que la duia, que altres cuirasses fetes d'un sol bloc. Les brigantines són típiques dels segles XIV-XV (AGUSTÍ, 2012).

Fragment de ceràmica amb les incisions per col·locar una grapa

Fragment de cuirassa de ferro

Roda de molí

Vista aèria del castell un cop finalitzada l'excavació

Per últim, es va recuperar roda de molí d'oli. Es va trobar en posició secundària abocada entre l'enderroc del castell, de moment no s'ha pogut documentar una premsa o un trull com a tal, però l'aparició d'aquesta peça és un indicatiu de que podria haver hagut alguna al castell o al seu entorn immediat.

Bibliografia

AA.DD.(1991): Catalunya Romànica, vol. XVIII, pàg. 206-207. AA.DD.(1976): Els castells catalans, vol. II, pàg. 128-133.

AGUSTÍ, B. (2012): Castell de Rocabrera (Camprodon, Ripollès) 2010-2011. Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, pàg. 437-443.

FERRANDO, A. (1997): La vall del riu Ripoll, pàg. 129-132.

GUÀRDIA, J.; VILA, G.; Memòria de les intervencions arqueològiques i d'adequació realitzades al castell de Pera. Fase I., Arqueociència Serveis Culturals SL, novembre de 2002. Inèdita. Entregada als SSTT de la Generalitat de Catalunya.

A person wearing a green shirt and a backpack is climbing a large, light-colored tree trunk. The tree trunk is the central focus of the image, extending diagonally from the bottom left towards the top right. The background is a clear blue sky. The text is overlaid on the image in a dark red color.

El Pi de Maig

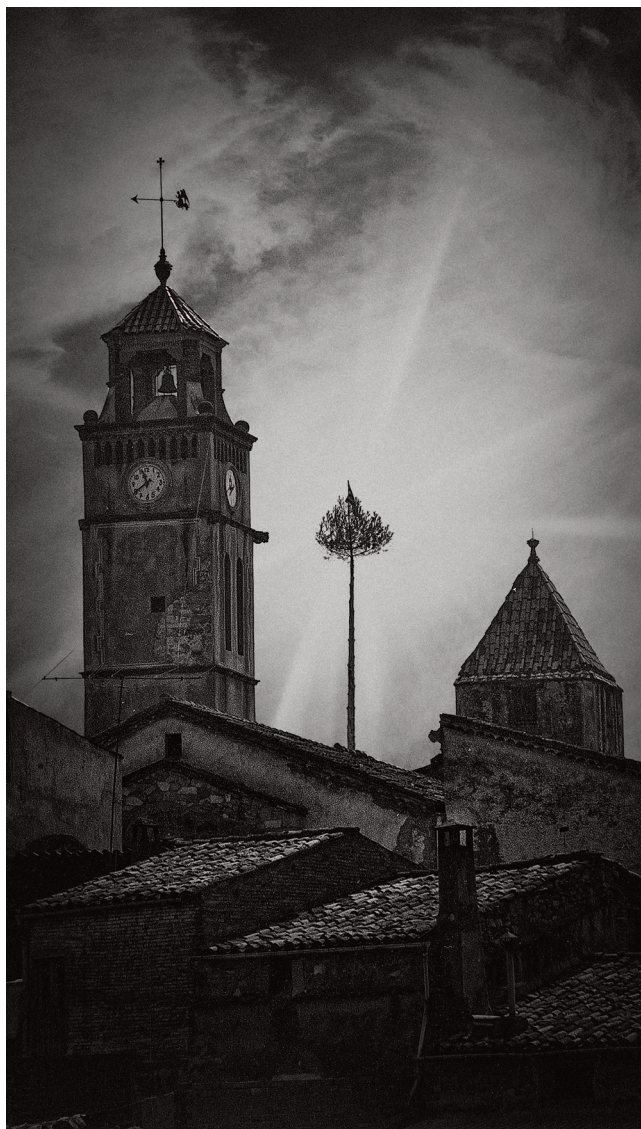
La gran festa llorençana en l'esclat de la natura

Si un festeig gaudeix d'una notable popularitat i participació al nostre poble, -potser més que la festa Major d'estiu-, és la festa del Pi de Maig, que se celebra des de fa més d'un segle el dia primer de maig, la diada festiva del treball, i que té el colofó el darrer diumenge d'aquest mes, amb les grimpades a l'arbre i la destrucció final per a fer-ne llenya.

Per la primavera és costum en diverses poblacions dels països catalans i d'arreu d'Europa (personalment ho he vist a Alemanya o Suècia) plantar un arbre esvelt en un lloc destacat de la població, entorn del qual es manifesta la joia per la vida, i ben especialment, pel renaixement de la vegetació, que du aparellada la primavera.

Segons el conegut folklorista Joan Amades, aquest i altres ritus estableixen, –quan la llum diürna s'allarga–, una fita notable en el trànsit entre la duresa de l'hivern i la consolidació de la primavera, o dit d'altra manera, entre el fred i la bonança. Es tracta d'oblidar els rigors climàtics hivernals i celebrar l'esclat de la vida amb l'energia primaveral, mitjançant rituals destinats a regraciar els genis de la terra per aquesta renaixença. És a dir homenatjar el renaixement de la natura i la fecundació humana, tal i com feien fa molts segles les cultures grega i romana.

El ritual del Pi de Maig llorençà s'ajusta plenament a aquesta commemoració d'homenatge a la natura, manifestada en diferents formats per les diverses cultures que ens han precedit des dels temps més reculats.

Consisteix, bàsicament, en anar a cercar un bon exemplar de pi blanc als boscos del rodal i plantar-lo en un lloc vistent del poble on romandrà durant tot el mes de maig.

Curiosament en una població on el pi blanc ha colonitzat una bona part del seu terme, –les antigues vinyes–, aquest festeig el portà a Sant Llorenç Savall, a la primeria del segle passat quan encara la vinya senyorejava el paisatge, un vicari de la nostra parròquia procedent de Reus, com a activitat d'esbarjo per al jovent del poble. Potser fou per a evitar que els joves obrers industrials anessin a reivindicar millores laborals i socials en les manifestacions organitzades pels sindicats, puix que des del segle XIX l'1 de maig era la diada universal de les reivindicacions dels treballadors. Llavors eren temps de xoc ideològic entre l'església i les forces progressistes.

Malgrat la informació oral, fins ara ha estat impossible trobar en els arxius municipals un any precís d'inici de la festa llorençana, però tots els indicis la situen en els anys vint del segle passat.

En aquest més d'un segle de vida la festa del Pi de maig ha passat per molt diverses vicissituds com a part de la història del nostre poble. Així sabem que no se celebrà en els anys de la guerra civil ni en els primers anys de la dura postguerra que la seguí. Des de mitjan segle XX,

concretament des de 1952, el festeig del Pi de maig, organitzat per una comissió vilatana –la parròquia havia quedat enrere– s’anà celebrant amb més o menys concurrència

És en aquest segle XXI, –sobretot d’ençà de 2010–, quan la Festa del Pi de Maig ha assolit les més altes quotes de participació popular, ritualitzant el seu desenvolupament amb una activa colla d’organitzadors que tenen cura de tota l’activitat i que, des de fa uns anys, llueixen unes vistoses camises verdes que els identifiquen. Tot i que la pandèmia del coronavirus va impossibilitar l’edició de l’any 2020, l’any següent els organitzadors van burlar la quarantena, plantant, amb l’ajut d’una grúa, el pi a plaça davant la sorpresa dels veïns. La colla del Pi treballa des de mesos abans del festeig per tal de tenir-ho tot a punt el dia 1 de maig. El desenvolupament del festeig segueix aquests passos:

A cercar el pi

De bon matí surt de la Plaça Major una bona colla de gent que va a cercar un pi ben alt, prèviament determinat, en un indret situat a una mitja hora del poble. Si anys enrere el pi escollit era una pinassa es tallava prop dels quatre camins del Dalmau, i que el llenyataire Castellet carregava al seu camió, darrerament es tala d’un bosquet situat en direcció a La Busqueta. Els més petits feien el trajecte en carro, però els darrers anys s’ha suprimit per raons de seguretat. Arribats a l’indret on s’ha de tallar el pi, l’auquer Jaume Valls llegeix el pregó, on s’explica el sentit de la festa i les circumstàncies d’aquella anyada i mentre els assistents esmorzen, fent xerricar els porrons i les botes de vi que passen de ma en ma. Seguidament, amb mètodes tradicionals –primer amb xerrac i després a cops de destrat– s’abat el pi, ben lligat amb cordes, s’en mesura la llargada –sol amidar més de vint metres d’alt– i se li treuen les branques laterals, conservant només el “pinzell” de la copa.

Tot seguit el Pi s’instal·la dalt un giny de fusta –una espècie de trineu– tibat per un vell tractor, el qual arrossegant-lo, el portarà pel camí fins a la part alta del poble, seguit per la comitiva que l’acompanya, la qual a l’entrada dels carrers asfaltats ha de superar alguns entrebancs. D’entrada a la vila, la comparsa de geganters amb la seva música de gralles, i el grup musical “Brass de gitano” s’incorporen al seguici tot fent ballar la concurrència. Llavors, ja a la carretera, el pi es baixa del tractor i un nombrós grup de valents i valentes se’l carreguen a l’esquena per a fer l’entrada a la Plaça Major.

Pit i amunt

Un cop a la Plaça es deixa descansar al terra a fi de pelar-li l'escorça i lligar els llibants, amb l'ajut dels quals es farà pujar ben dret.

També s'hi col·loca al capdamunt una senyera estelada.

Es repeteix la lectura del pregó, mentre s'aparia el forat on es faltarà. Llavors és l'hora de la força i de l'equilibri. Les cordes sostingudes per moltes mans es van estirant i tensant amb esforç a fi d'aixecar l'arbre fins a situar-lo perpendicular al sòl de la Plaça amb l'ajuda d'escales. Les ordres del cap d'operacions marquen el ritme de la hissada del pi a

les quatre fileres de persones que tiben amb força dels llibants.

Una vegada plantat el pi de maig, —els darrers exemplars del qual amidaven més de vint metres d'alt—, és l'hora del ball de gegants i també de les danses al seu entorn.

La plantada del pi reuneix cada any a Plaça a la majoria del poble i també a nombrosos visitants: uns només fan el badoc, però molts altres participen activament tot posant mans a les cordes.

Al capvespre, es fa, a l'ombra del pi, una ballada de sardanes.

Cucanyes i comiat

El pi roman plantat a la plaça fins el darrer diumenge de maig. Aquell és el dia de les cucanyes, en què joves del poble s'enfilen pel tronc pelat tractant d'assolir el seu cim i guanyar així la possible juguesca. Finalment el pi s'abat i es talla per a fer-ne llenya.

Aquest ritual abans descrit ha anat variant en el decurs del seu primer segle. Al principi el pi s'anava a cercar a un bosc pròxim, propietat de la família Rossell, i es transportava fins a Plaça a esqueses dels joves del poble. Aquests joves agosarats competien entre ells en l'escalada lliure fins al cim, només ajudant-se de mans i peus. Sembla ser també que algun any, per estimular la rivalitat, es posava algun present dalt la copa. També sabem que la grimpada va ser prohibida arran d'algun accident, però que es continuava fent a la nit de forma clandestina.

Aleshores el pi s'anava a cercar als boscos del Dalmau en camió i tan sols en el darrer tram d'entrada a plaça era carregat a pes de braços. En més d'una ocasió el pi havia caigut, provocant lleugers danys en les edificacions de la Plaça Major, fet que aconsellà traslladar el festeig a la Font de l'Aixeta. Però des de fa alguns anys aquesta festa emblemàtica de Sant Llorenç Savall torna a celebrar-se a la Plaça Major, el melic del poble.

La Colla del Pi i el grup musical «Braç de gitano»

...NEULES

Ens ho van explicar en Llorenç Roviras i en Marc Castellet quan van venir al poble a presentar-nos el seu llibre *Amunt! Les festes de l'arbre als Països Catalans*. Centelles és una de les poblacions en les que s'ha recuperat aquesta bonica tradició que manté un cert vincle amb la nostra vila. En el seu cas, el dia 26 de desembre un grup de centellencs van al bosc a triar un pi i el 30 de desembre de bon matí, el tallen i traslladen amb cura per penjar-lo cap per avall al damunt de l'altar de l'església.

L'arbre ha de tenir una copa prou gran per que faci goig, però prou petita per que pugui entrar per la porta. Abans de penjar-lo però hi han lligat enfilalls de pomes i de neules. Aquest pi presideix tots els actes litúrgiques de les festes de Nadal fins el 6 de gener, data en que és baixat, trossejat i repartit entre els veïns que ho demanen.

Altar de l'església de Centelles el dia 30 de desembre amb el pi cap per avall i amb neules i pomes penjant.

Parlem dels enfilalls decoratius, doncs. Les neules són un dels dolços més típics de la cuina catalana que es menja tradicionalment per Nadal. Fetes a base de farina i aigua sense llevat, són d'origen medieval i ja en aquell moment eren considerades com una de les postres més exquisides. Es diu que el seu nom prové de la paraula llatina *nebula* que significa núvol o quelcom lleuger.

La neula era originàriament un full prim de pasta feta amb la mateixa farina cuita –amb sucre o sense– amb què s'elaboraven les hòsties de missa, tenien forma circular, no eren de forma cilíndrica i, com les hòsties, tenien gravades una oració, un emblema o un motiu religiós així que el seu origen sembla estar lligat a centres religiosos.

A les taules nobles i benestants es menjaven acompanyades d'espècies com la canyella i la mel, pinyons i ametlles, i es sucaven amb piment, un vi dolç especiat. De fet, ja es troben documentades com a postres en el banquet de Nadal que el rei Jaume I oferí a més de cent comensals l'any 1267.

La idea d'enrotllar una hòstia o una neula, qui sap si ja amb la idea de sucari-la va ser d'una monja i posteriorment, monges i pastissers van perfeccionar la recepta. Segurament existeixen abans que el torró.

En els nostres museus tenim molts neulers, l'estri per coure-les, són uns motlles de ferro que tenen forma d'unes grans tenalles acabades amb una placa, plana i rodona a cada braç, normalment estan gravades a la cara interna amb dibuixos i textos, al coure les neules queden marcades amb el gravat.

La neula es feia (i encara ara) escampant una capa fina de la massa damunt d'una de les plaques rodones del neuler, amb l'ajut de cullera o cullerot, es tancava posant l'altra placa del neuler a sobre i es feia coure al foc. En pocs minuts ja es podia retirar la neula, vigilant que no és trenqués.

Però no només eren unes postres. En les celebracions religioses de Nadal, l'Ascensió i Pasqua, hi havia el costum ja ressenyat al segle XIV, de fer grans enfilalls de neules que penjaven de salmons, llànties, làmpades i reixes, de costat a costat a les naus de les esglésies. I acabada la celebració, es tallaven els fils que les sostenien i els feligresos se les menjaven.

Més tard, les neules es van fer de paper retallat. Les més senzilles eren rodones i estaven treballades amb l'objectiu de reproduir sanefes i altres motius decoratius geomètrics o nadalencs.

Neulers.
(<https://www.lamira.cat/visions/1507/menjant-neules-des-de-1880>)

Les més elaborades reproduïen motius i escenes del Nadal cristià i eren autèntiques obres d'art popular, bellíssimes creacions artístiques amb un nivell d'execució i de detall impressionants. Eren fetes artesanalment per religiosos (freres, escolans i monges de clausura), tot i que també hi havia

mestres neulers fora de l'ortodòxia eclesiàstica.

Antigament, el costum d'enramar les esglésies amb neules, de paper o de farina, sembla que era força estès per tots els Països Catalans, al Principat, però, es va anar perdent a partir del segle XIX.

En alguns pobles de l'Empordà era costum deixar anar ocells amb neules lligades a les potes durant el transcurs de la missa. El dia de Nadal, el monjo que s'encarregava de la dispensa a Sant Pere de Rodes regalava a cada membre de la seva comunitat tretze neules i una gerra de vi.

A Mallorca les neules acomplien, en origen, la funció de calendari religiós. S'instal·laven el quart diumenge d'Advent i marcaven el temps que quedava per arribar a la Quaresma. Les més grans eren les setmanes i les més petites els dies. Cada dia s'enretirava una neula i d'aquesta manera els fidels que anaven a l'església podien saber quan temps quedava pel període d'abstinències quaresmals. Alguns han volgut veure en el costum dels enfilalls d'hòsties una intenció de reproduir les teranyines i les volves de neu que penjaven de la cova del naixement de Jesús.

Així que ja sabeu. Si en voleu comprar per penjar, com si us les voleu menjar, fem cas del refranyer popular: "Cada cosa al seu temps, i al Nadal neules".

Vídeos del Jordi Martínez

Des de Lacera ja hem digitalitzat i organitzat tot el material que ens van cedir els fills del Jordi Martínez (Jordi de les Pues), el Jordi i la Maribel.

En els darrers mesos hem anat penjant el material a la nostra web.

Tenim prop de 400 pel·lícules de motius molt variats, que van de la dècada dels setanta fins a principis del 2000. Hi ha algunes que es remunten al primer quart del segle passat.

En comptes de fer-ho per anys, les hem agrupat en vint-i-cinc temes diferents perquè creiem que d'aquesta manera el material serà més fàcil de consultar. Si al visualitzar-les detecteu alguna errada en els títols, en els continguts o en els anys de les pel·lícules que hem catalogat, us agrairíem que ens ho féssiu saber per tal d'esmenar-les. Les referències i anys els hem tret dels apunts que tenia el Jordi Martínez anotats en un llibre on hi tenia catalogat tot el material multimèdia.

Actualment la nostra web està en manteniment. El motiu és la necessitat de moure tots els arxius multimèdia (els més pesants) a un servidor dedi-

cat, degut al gran volum d'informació acumulat, i és possible que algun enllaç falli de manera temporal. Agraïm la vostra comprensió.

Aquesta tasca de digitalització de les cintes de vídeo gairebé ha durat un parell d'anys. Esperem que siguin una mostra sociològica de memòria històrica per a les futures generacions.

Matinal amb història

Tal com ja vam fer l'estiu de 2021, des de Lacera vam voler organitzar durant l'estiu cultural un taller d'elaboració d'una eina lítica, així com una demostració d'encesa de foc, a càrrec de l'empresa 3 Turons. Malauradament, aquesta jornada de recreació històrica no es va poder dur a terme al juliol, però al mes de novembre, en el marc de la festa major d'hivern, sí va ser possible i es van poder dur a terme. La matinal es va realitzar el dia 19 de novembre, amb un gran èxit de públic.

7 anys de recerques arqueològiques

PREÀMBUL: COM ARRIBEM

En el treball de camp en arqueologia prehistòrica (que és només una de les múltiples línies de treball existents, i no precisament la més cuidada) no sempre es considera que es triomfa. Ni la constància ni el rigor no solen tenir massa consideració, ni de l'acadèmia, ni de l'administració burocràtica, i molt menys, de la classe política, cada dia més mal preparada i pitjor assessorada. En el moment de redactar aquestes línies un fet enlluernador fa que es barregin conceptes i que es pensi en un passeig triomfal. Anem a pams.

Des de 2016 el Seminari d'Estudis i Recerques Prehistòriques de la Universitat de Barcelona (UB), SERP, ha anat aprofundint en l'exploració de materials i contextos del territori de la Muntanya de la Mola i voltants, ara majoritàriament recollits en la figura territorial-administrativa del Parc de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. La irregularitat i manca d'estratègia històrica de la recerca prehistòrica, fet general a Catalunya, fa que de tot sigui, de fet, una successió d'interessos personals solapats de forma desordenada i sovint escapçats amb la mort dels personatges promotors. En aquesta raonada muntanya aquesta dinàmica general s'ha fet especialment punyent, sense cap estudi ni interès rellevant. Això l'ha deixat al marge de la bibliografia i de les activitats de recerca, amb l'excepció de la Cova del Frare de Matadepera i el seu 1,20 metre d'estratigrafia, amb interessants nivells que van des de moments campaniformes fins neolític antic cardial (6.200-5.500 ane). Això fa d'aquest jaciment el de més profund coneixement de la muntanya, també en gran part pel dinamisme de la seva directora Araceli Martín. La Cova del Frare està sense activitat des de fa 40 anys, tot i que se segueixen publicant estudis dels seus materials fins avui en dia.

A partir d'aquí, no és que no es fes cap activitat, sinó que es tractava de caòtiques recollides personalistes que anaven des de furtius i col·leccionistes particulars, fins a espeleòlegs o excursionistes que feien recollides

anàrquiques, no registrades, sovint ni guardades i per tant no transmissibles. De fet, no s'han transmès i, aparentment, tampoc recollit.

Gràcies a una sèrie de contactes personals fets des de la investigació de materials del Penedès, a on treballa el SERP des de 1988, es contactà amb membres del Grup de Sabadell, que sota els auspicis de l'Institut de Prehistòria i Arqueologia del Museu Arqueològic de Barcelona (MAB), havia fet recerques al Vallès als anys 60-70.

1970 serà un any clau per a la Prehistòria de La Mola. Passaran dues coses: es farà una excavació de prospecció a la Cova del Frare dirigida per F. Martí Jusmet (que desembocarà set anys després en les excavacions d'Araceli Martín) i les prospeccions en coves del Grup de Sabadell, principalment de Pere Casanovas i Joan Lleonart. Aquest grup, dins un pla de prospecció sistemàtica del MAB, relocalitzà la Cova de les Ànimes el 1970, ja documentada des de mitjans segle XIX, i realitzà l'espectacular descobriment en una gatera, de cop, de 435 denes discoïdals. Aquest descobriment va desembocar en un permís d'excavació de la Dirección General de Bellas Artes del Ministerio de Educación y Deportes, amb el qual es realitzaren treballs intermitents des de 1971 a 1979 en que es deixà protegit el jaciment amb dos tanques, una per cada accés.

L'article de la primera fase de les recerques publicat a la revista SPELEON del Centre Excursionista de Catalunya,

va causar gran impacte pel caràcter únic del registre (4.500 denes i en canvi mitja dotzena de ceràmiques) i per ser pioner en l'aplicació del mètode emprat en l'excavació (el Grup de Sabadell va ser pioner en l'aplicació del sistema Périgord de Capitan i Peyrony, sistema de coordenades cartesianes de Laplace-Méroc). I aquí va acabar la cosa, amb la desactivació del Grup a finals dels 70 amb la dedicació creixent de les seves carreres professionals i deures familiars, i amb la implantació progressiva de la Generalitat a través de la fundació del Servei d'Arqueologia, SAG, el març del 1980. El material de la segona fase d'excavacions (1.037 denes i una cinquantena de ceràmiques) restà per estudiar i publicar. Per jerarquia científica Martí Jusmet és qui fa l'atribució del conjunt en un moment eneolític (2000-1750 aC).

Finida la Cova del Frare al 1984 i Ànimes al 1979, no hi va haver la més mínima activitat en arqueologia prehistòrica a La Mola (a banda de les restauracions de l'edifici del Monestir, fetes per part de l'SPAL de la Diputació de Barcelona).

La primera reactivació de la recerca prehistòrica és una urgència originada per la localització d'un megàlit, per part de membres de la UES, després de l'incendi de l'estiu de 2003. Es tracta del de Roca S'Areny de Sant Llorenç Savall que originà una excavació de salvament auspiciada pel Servei d'Arqueologia de sis dies per part Roser Pou, a l'abril del 2006, a través de l'empresa ATIC'S.

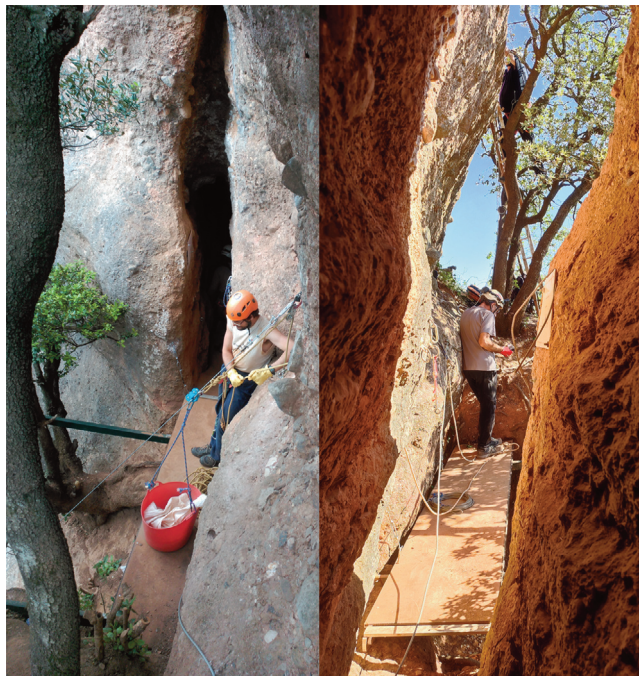
Posteriorment, també es farà una petita intervenció de quatre dies a la Cova Regal-Marcet o Regalada de Mura, per part de l'empresa Arqueociència a través de Karin Harzbecher Spezzia amb uns resultats força esquifits, descartant la possibilitat d'estratigrafia, més enllà de recollir ceràmiques escampades poc característiques de moments eneolítics-Bronze.

Aquests eren els antecedents dels darrers 50 anys a l'arqueologia prehistòrica de La Mola, quan arribarem nosaltres a la primavera de 2016.

Podem enfocar la temàtica de diverses maneres. Hem cregut que una visió cronològica de l'estat de coneixement permetrà explicar globalment les nostres quatre intervencions a la Cova de les Ànimes de Matadepera; Cova de la Canal o Simanya Nova, Simanya Gran i Cova del Triangle, (aquestes 3 darreres dins els límits de Sant Llorenç Savall).

FOTOS 1 i 2. Recepció del sediment en la part baixa, arran decami Font Soleia i garbellat

FOTOS 3 i 4. Instal·lació de la plataforma a través de la qual es transporta el sediment des de l'interior a baix

L'horitzó neolític. La petja dels primers pagesos i pastors

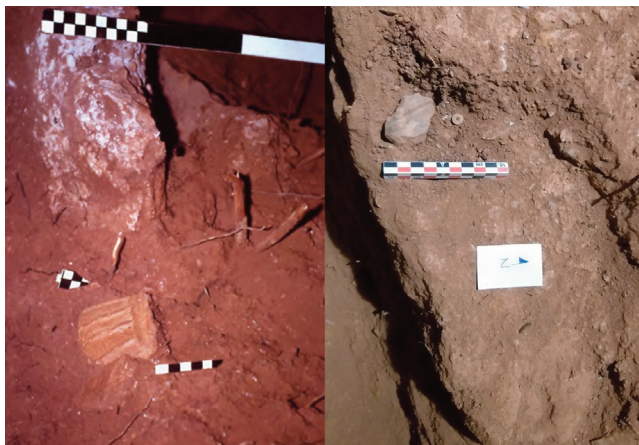
Tot començà amb la transmissió dels materials i documentació de la segona fase d'excavacions de la Cova de les Ànimes per part del Grup de Sabadell al Museu d'Història de Sabadell (MHS). Quan es feu una visita oficial al jaciment, el 25 de maig de 2016, s'aprecià el seu altíssim grau de deteriorament amb les dues tanques reventades. El SAG ens posà a prova: a veure que demostràvem en dos dies de treball. Així es feu una urgència de dos dies a través de l'empresa ÀTIC'S.

Donada la gran quantitat de denes recuperades en aquesta minicampanya (96 i ½), es donà continuïtat a la intervenció amb una segona campanya preventiva patrocinada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat, al juny de 2017. En aquests onze dies de feina aconseguírem eliminar les dues muntanyes de sediments picats i acumulats. Per a fer-ho vàrem haver d'idear un sistema d'extracció per les llargues i estretes galeries i baixar els sacs de sediments fins a baix, al peu de la cinglera (FOTOS 1 a 4). El treball arqueològic principal es fonamentà principalment en el moment final, el garbellat d'aquests sediments.

En ells es mostrà l'associació de les denes (amb els seus 6-7 tipus diferents, FOTO 8) amb ceràmiques neolítiques d'un moment avançat del neolític antic (epicardial, 5.000-4.500 aC), amb molt poques i rares restes lítiques.

El SAG considerà que els 20 metres més fondos de la Galeria I, amb les dues campanyes que sumaven 13 dies i la restauració de les dues tanques, ja estaven prou protegits i donà per finides les intervencions preventives. Restava, però molta superfície per a deixar a punt el jaciment per a excavacions serioses.

El SERP assumí seguir la restauració del jaciment i ha realitzat tres campanyes més (2019-20-23)¹, amb un total de 21 dies més continuant eliminant remenats i garbellant-los. Un resum dels treballs 2016-2020 (17 dies) es va fer per a la revista ARXIU (2019-2020) del Centre Excursionista de Terrassa (CET), pàg 58-81.

FOTOS 5 i 6. 1974-75 excavacions Grup 13 de Sabadell zona cruïlla

13-X-23 quadre

Hem treballat a la Galeria I i també, al 2021 hem explorat el fons de la Galeria II, lamentablement ja furtivejada, i que només ha mostrat restes paleontològiques de caprí (com les capes superiors del Plistocè de Simanya).

En resum, a les nostres campanyes hem recuperat 447 denes i 27 ceràmiques, extraient i garbellant 10,12 tones de sediment remenat. Tot i restar uns **7 m²** per a deixar-ho tot net, per fi, enguany, al 2023 s'ha començat a excavar sediment intacte (FOTOS 1-2). Els resultats de mig metre quadrat, cert, no deixen de confirmar el vist als anys 70 (denes i ceràmiques com les FOTOS 5-6). En properes campanyes intentarem respondre a una pregunta fonamental: com s'explica la dispersió de tantes denes en tot el recorregut de la Galeria I? Es van escampar per l'acció d'escorrenties d'aigua? És conseqüència de multitud d'accions furtives, ja endegades des d'època isabelina?

Junt amb Cova del Frare, les restes de la Cova de les Ànimes són la prova de la presència dels primers agricultors a la Muntanya de La Mola. En el primer cas es tracta d'un jaciment més de caràcter d'hàbitat intermitent i estabulació, en l'altre de ritualitats i comportaments religiosos.

En els altres jaciments no hem aportat informació significativa d'aquest horitzó neolític antic. Alguns fragments ceràmics recuperats del nivell palimpseste

de Simanya Gran i en el remenat de Canal, apunten a moments avançats del neolític, però encara no estan diagnosticats ni datats amb precisió.

FOTOS 7 i 8. Estat final Ànimes 19-X-23

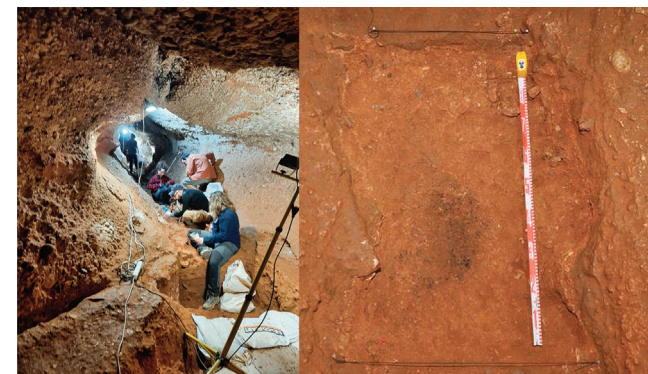
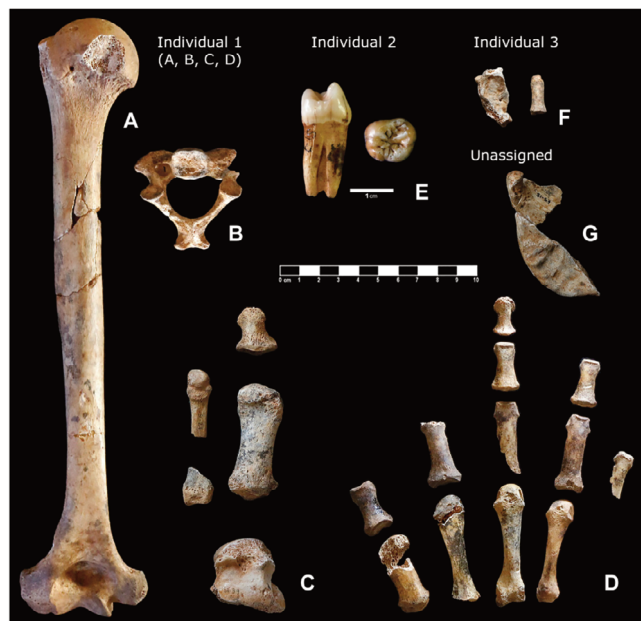
Tipologia de denes de la campanya 2017

¹ Les sis campanyes de la Cova de les Ànimes de Matadepera han estat dirigides per Artur Cebrià i Escuer. A la darrera amb codirecció de FX Oms.

L'horitzó del Paleolític mitjà. Les presències fermes dels Neanderthals

Aquest període està cada dia més estès per tot el NE Peninsular amb alguns grans jaciments de talla europea, cosa que en altres èpoques no tenim. Canviant d'escala, veiem que el problema és que, fins ara, ha estat un període molt poc concretat en l'entorn del Vallès (només tenim alguns elements aïllats recollits sense excavació, per identificació tipològica en terrasses fluvials o recollides superficials, en coves, res i en estratigrafies, menys). Les excavacions a la Cova Simanya Gran, portades a terme des de 2020 han canviat el panorama. Ara tenim materials en sòls d'ocupació i constatació de la seva presència física a través d'activitats funeràries, per desballestades que ens hagin arribat.

Els resultats de la campanya de 2021 apuntaven a la primera identificació de Paleolític Mitjà en estratigrafia (de cova) en un ample territori del Vallès i Catalunya Central. La taca de carbons (FOTO 11) que marquen un foc pla, restes d'alimentació amb alguns ossos de cérvol, cabra i senglar i unes quantes restes lítiques (FOTO 12), ho certifiquen. A més, la localització d'un molar neanderthal ens donà el context que ens faltava per a les 53 restes humanes recuperades en les col·leccions del MAB (extretes en unes hores de feina-esbarjo per part de l'aficionat Miquel Aznar, el 3 de febrer de 1979). En total tenim 3 individus segurs (1 infantil, 1 adolescent i 1 adult) i 4 de probables (FOTO 9).

↑ FOTOS 10 i 11. A dalt a l'esquerra: Vista general de les excavacions a la galeria de fons del Pas d'Oca. 12 agost 2021. Dreta: Emprempta foc pla. Quadre. Taca de carbons de *Pinus sylvestris-nigra*. 301-72. Campanya 2021

← FOTO 9. Figura 2 de l'article de *Frontiers in Science* de Morales, Cebrià et alii (19-IX-2023)

FOTO 12. Eines mosterianes de sílex recuperades al segon tram de la galeria principal durant la campanya de 2021

A banda de la clara tipologia mosteriana de la indústria lítica, el carboni 14 dels carbons de pi roig/negre de la taca, reforça l'atribució del Paleolític Mitjà, amb un resultat al límit del mètode radiocarbònic: més antic de 49.000 BP.

Ha de quedar clar, que, per ara, la presència del Paleolític Mitjà està només testimoniada en els 20 metres de l'estreta galeria final a la dreta de la cruïlla del Pas d'Oca (FOTO 10). Fora d'aquesta profunda ubicació no n'hem detectat cap, ni en els 50 metres de passadís central ni en la galeria de l'esquerra entrada, abans talús blocs.

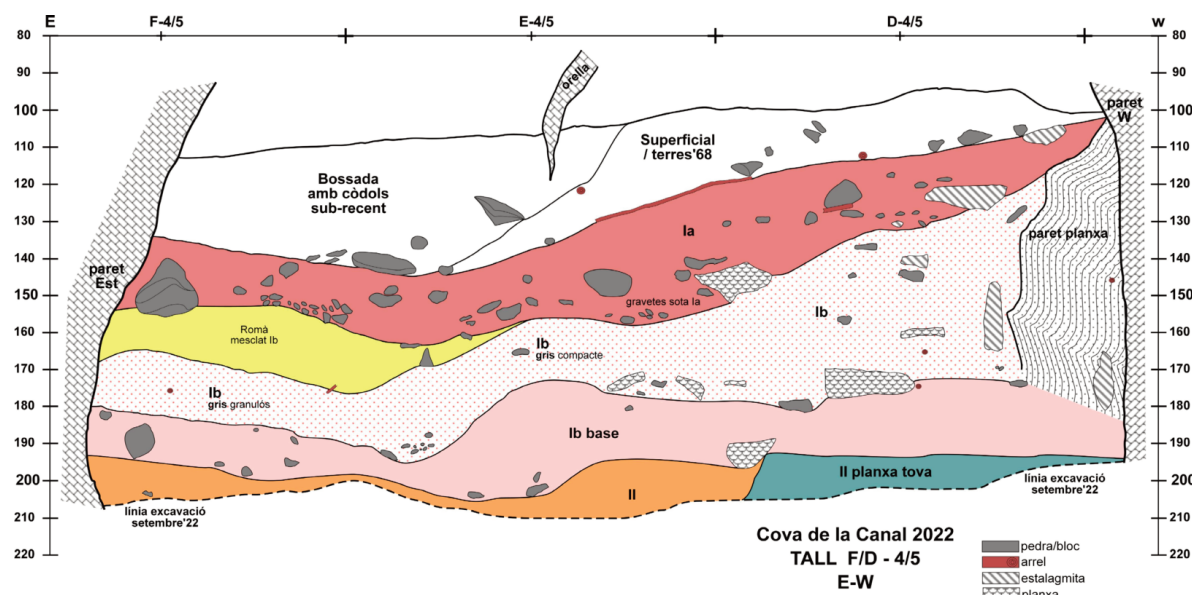
D'aquesta manera, amb aquestes 3 campanyes del SERP (2020-2022²) queda plenament lligada i demostrada la presència i activitat neanderthal a les muntanyes de l'actual Parc de Sant Llorenç del Munt i l'Obac. Creiem que, seguint les característiques de tots els grups caçadors recol·lectors, estaven en continu moviment seguint els ramats d'herbívors salvatges amb el pas de les estacions. En aquest sentit no cal descartar que els jaciments de les coves del Toll, testimoniïn també aquestes rutes.

L'horitzó de l'edat del bronze i la del ferro. La plenitud del model pastoral i llenyetaire

Arrencada la recerca del SERP al Parc, a través de la reanudació de la restauració i excavació de la Cova de les Ànimes al 2016, vàrem encadenar la recerca amb l'estudi de materials antics dipositats al Museu d'Història de Sabadell a la Cova de la Canal o Simanya Nova. Això ens portarà a fer excavacions allí des del 2019. Des d'aleshores hem fet 5 campanyes i 73 dies d'excavació³.

A diferència de les excavacions anteriors, el valor principal de l'aportació dels treballs fets a Canal és l'estratigrafia (FIG 1). Junt amb la de la Cova del Frare és la més completa de l'àrea estudiada, tot i que abraça un període bastant menys ample: de tardorromà a Edat del Bronze Antic.

FIG 1. Tall estratigràfic E-W entre els metres 4 i 5, a final de la campanya 2022

²Direcció excavació de Juan Ignacio Morales i Artur Cebrià

³Direcció de Artur Cebrià, ajudat en dos cops per Jordi Nadal i FX Oms

El període més potent (nivell Ib) correspon a un període de final de l'edat del Ferro (segle VIII- principis VI aC), amb un estil característic de ceràmiques anomenat Merlès. Aquest estil ceràmic combina característiques de la futura ceràmica ibèrica a mà (vores exvasades, cordons estrets sota inflexió vora, raspatllat general de les superfícies) amb decoració de vora de petxina (veure **FOTOS 13 i 14**).

En aquest nivell surten restes de fauna domèstica, predominant l'ovella, però amb una forta presència d'ossos de potes de bòvid i porc (com a conseqüència d'un gust culinari?). Malgrat això no trobem indicis d'hàbitat en els 8 m² oberts entorn la cala del MHS de 1968. Semblen presències esporàdiques, bivaquejats.

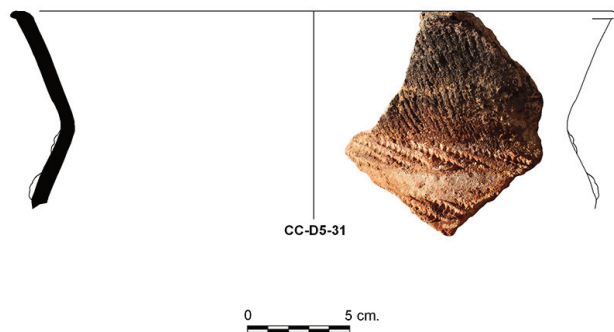

FOTO 13. Ceràmica del nivell Ib excavació.

FOTO 14. Materials del Museu d'Història de Sabadell procedents de la campanya d'Albert Roig de 1968

En el sostre d'aquest nivell, trobem entremesclats ceràmica de cuina tardorromana (una mica més moderna que la que acompanya els enterraments del segle Vè de Simanya Gran).

Com a Ànimes, en aquest nivell Ib i en el II trobem denes discoïdals (22 i 5, respectivament), tot i que amb evidents diferències tècniques i de grandària, i que mesclades amb restes d'hàbitat esporàdic ens fan veure una possible interpretació diferent del jaciment. Per sota, a Ib, en 25-30 cms tenim varies capes de ceràmiques poc diagnòstiques que conformen el nivell II i IIb, però dins del món del Bronze Antic postcampaniforme. Quedi clar que, a diferència de

Simanya Gran o Frare, no tenim cap element d'aquest horitzó. Tampoc cap resta humana que ens faci pensar en enterraments col·lectius, presents en aquests jaciments citats.

Un aspecte que estem prioritzant és l'estudi dels carbons vegetals, l'antracologia. En l'evolució de la capa arbòria podrem veure com es reflexa l'activitat llenyataire i d'aprofitament de recursos bosquetans que creiem predominant, junt amb la ramaderia, en aquesta fase avançada de la Prehistòria. Les males condicions edàfiques de La Mola, estan darrera la petita extensió de les explotacions agràries (que perdura fins el final de l'era Moderna), que no van gaire més enllà de la subsistència. En tot cas, la manca de coneixement de poblats ibèrics i viles romanes va en aquesta línia. Hi ha un patró de poblament dispers.

FOTOS 15 i 16. Material tardorromà de Simanya Gran. Esquerra: cara infantil amb tibia creuada. Dreta: vidre, nansa niv P1. 301/41/25

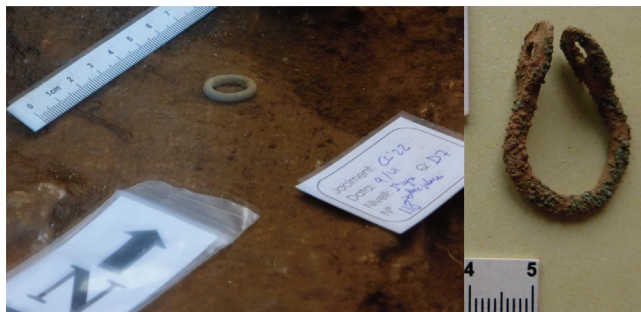
La interacció de la prehistòria i l'edat antiga

Les fronteres del coneixement funcionen sempre parcialment. Així, la presència de materials ibèrics i romans en coves (ja no considerats materials prehistòrics malgrat ser trobats en excavacions d'arqueologia prehistòrica), normalment en capes sedimentàries superiors/superficials problemàtiques, no ha generat estudis seriosos. S'ha fet alguna menció erudita en altres coves de Catalunya, cap en la nostra àrea d'estudi.

Els treballs del SERP a Simanya Gran i Canal ens encaren a la temàtica. Especialment sorprenents són les restes humanes de Simanya Gran datades per carboni-14 en 430-450 cal dC (FOTO 15). És un moment immediatament posterior al període de l'emperador Teodosi, amb els seus famosos edictes de cristianització obligatòria i general. L'autoritat imperial es desfà i apareixen els visigots com a elit militar, compartint govern amb terratinents i la població hispanoromana, organitzada a través de diòcesis (la que ens pertocaria aquí seria la d'Ègara).

A mida que obrim nous jaciments seguim trobant presència de material d'època avançada romana. És material selecte, no quotidià, que respon a ritus i costums no documentats (d'aquesta època només ens han arribat alguns cartularis i cartes redactades pels

bisbes i pares de l'Església, les seves cròniques i concilis). És el cas ja explicat de de la Cova de la Canal (FOTOS 17-18), Simanya Gran (FOTO 16) i el recent obert de la Cova del Triangle⁴ (FOTOS 19-20).

FOTOS 17 i 18. Cova de la Canal 2022. Dia 9-VI. D7/118 Canal 2020. Anella-passador E5/77

FOTOS 19 i 20. Esquerra: anell trobat a la Cova del Triangle, entre blocs, al quadre K49, unitat ST100, al maig del 2023. A la dreta detall de la soldadura

Insistim en que no s'han trobat fins ara indicis d'hàbitat a l'aire lliure en les muntanyes de La Mola i l'Obac en aquestes cronologies protohistòriques i antigues. El poblament romà en les muntanyes, en general, i del NE Peninsular en particular, és molt desconegut. Ara per ara se suposa que mantenen una relació de dependència amb/sota les grans viles de les planes (en el nostre cas, Can Solà del Racó de Matadepera és una ferma candidata).

Les cistes de Coll d'Eres, excavades al 1929 en un dia, pel Centre Excursionista de Terrassa (CET), han estat una pedra de toc en l'argumentari altmedieval d'història de la muntanya i sobretot, de Terrassa (gràcies a les publicacions de Pau Gorina als anys 50-60). Gràcies a l'estudi de l'escolapi Joan Solà es determinà que era una sivella visigòtica (FOTO 22). L'investigador alemany pronazi Hans Zeiss, en la seva estança per Espanya l'any 1933-34, confirma l'origen visigot de la peça. Investigadors posteriors com Herbert Kühn i Pere de Palol ho han seguit i confirmat. A. Ferrando realitzà el 1982 la única planimetria general del conjunt en la seva monografia del Parc Natural.

Com la descripció de les cistes (caixes de lloses) era mínima en les dues publicacions de Gorina i Solà i mai s'havien descrit i dibuixat amb rigor, X. Font i A. Cebrià amb el suport del Parc, documentàrem, excavàrem i restauràrem dues de les tombes, les més costa avall en el vessant (FIG 2 i FOTO 21).

⁴ Direcció de Juan Ignacio Morales i de Maria Soto

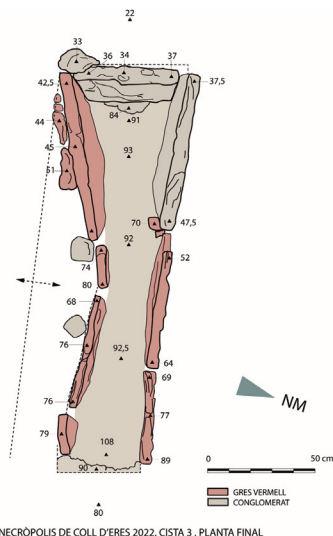

FIG 2

FOTO 21. Cista 3 amb tibia arran la part Est

Va ser del 6 al 9 de setembre del 2022, i tinguérem la immensa sort de trobar una cista amb restes òssies inconnexes (concretament 37, però sense cap resta cranial), fora de posició original. No poguérem prendre cap mesura antropomètrica, però sí agafar una bona mostra de diàfisi de fèmur per a datar per carboni 14. El resultat és una datació d'alta qualitat: 1310+-30 BP, que amb els sigmes de probabilitat dona un interval de 656-774 dC, moment que abraça plenament el final del regne visigòtic i, potser l'atzucac del primer moment de domini sarraí (que torna a constatar altre cop el model d'una presència mínima de governadors i guarnicions militars sobre una immensa població autòctona).

A través de la tasca del Museu de Terrassa, recentment s'ha recuperat, provinent d'un fons particular, una segona sivella (FOTO 23). Segons fonts orals excursionistes sabem que provenia d'"examinar" la pila de terra de l'excavació del CET. Així, les dues sivelles de Coll d'Eres representen la continuïtat del poblament romà tardà anterior a la reordenació carolíngia del segle IX. Seran d'època visigòtica, però recordem la mínima petja poblacional que deixaren. De cap manera es pot afirmar que era d'un guerrer visigot. Estem parlant d'una sivella (de cinturó), no és cap arma. Al NE peninsular, a l'antiga província Tarraconense, la població immensament majoritària era hispanoromana, catòlica romana, tot i que governada per una elit visigoda arriana fins la unificació religiosa de Recared), que només a partir del regnat de Leovigild (568-586) assolí un govern efectiu del territori. Per tant, la suposició que estem davant d'un guerrer visigòtic, no té cap fonament.

FOTO 22 (esquerra). Extret de "Sant Llorenç" de Ed Lünweg (1996), pàg 199

FOTO 23 (dreta). Extret de TERME, 35 (2021) pàg 41

Cloenda

En conclusió, amb les recerques fetes pel SERP de la UB, des de 2016, hem ampliat els coneixements dels períodes més endarrerits del territori de la muntanya de La Mola, més coneguda ara com Sant Llorenç del Munt, des de la fundació al segle XI del cenobi al cim.

A través del reestudi de materials antics i gràcies a les dades obtingudes pel treball de camp, en quatre intervencions en coves (Ànimes, Canal, Simanya Gran i Triangle⁵) podem ampliar el marc cronològic amb manifestacions funeràries antiquíssimes (que ens porten al Paleolític Mitjà) i percepcions de les coves molt característiques, tant com llocs d'estadatge com de cultes ctònics.

Si bé l'activitat agrària en muntanya mitja i litoral té en el seu inici en el Neolític Antic Cardial, a finals del VIIè mil·leni, un període intens amb l'obertura de clarianes i l'ús de l'artifatge enmig dels mil·lenaris boscos de roures i alzines, aquest tipus de vida no prosperarà com a la plana vallesana i sempre serà un recurs més dintre una àmplia panòpia d'estratègies (cacera, ramaderia, llenya, transformació de la fusta, recol·lecció).

La manca de cursos fluvials permanents i l'escassetat de fonts tampoc ajuden. Són manques estructurals, no només atribuïbles a la mala gestió del territori en el segle XX.

⁵ En totes elles hem comptat amb la col·laboració desinteressada de Joan Lleonart i Josep Fígols, membres supervivents del Grup Sabadell

No tenim cap indici seriós de quan comença l'activitat carbonera. Certament l'economia de l'antiguitat potencià algunes activitats molt relatives abans com el desenvolupament d'extraccions de resina (per a usos industrials, entre ells com a segell d'àmfores), però desconeixem el grau de desenvolupament del carboneig, inventat abans, segur.

Cal assenyalar que tot s'ha fet amb el finançament dels plans quadriennals de la Generalitat⁶, Grup de recerca de qualitat de la càtedra de Josep Mª Fullola Pericot i el suport del Parc de Sant Llorenç en el marc d'un conveni també quadriennal. No busqueu als ajuntaments perquè no els trobareu; simplement no hi són, s'han posat de perfil. Creuen que el suport a la recerca no és cosa seva.

Títol i crèdits

7 anys de recerques arqueològiques del Seminari d'Estudis i Recerques Prehistòriques (SERP) de la Universitat de Barcelona (UB) al Parc Natural de Sant Llorenç (anys 2016-2023)

Artur CEBRIÀ i ESCUER¹

Juan Ignacio MORALES HIDALGO^{2,3}

¹ SERP, Departament d'Història i Arqueologia, Universitat de Barcelona, Barcelona.

² Institut Català de Paleoecologia Humana i Evolució Social, PHES-CERCA, Tarragona.

³ Àrea de Prehistòria, Universitat Rovira i Virgili, Tarragona.

⁶ *Projecte Transicions culturals durant el Pleistocè superior i l'Holocè al litoral-prelitoral de Catalunya, vigent entre els anys 2022-2025 dins del programa de projectes Quadriennals de Recerca en matèria d'arqueologia (CLT009-17-20022) de la Generalitat de Catalunya.*

Lacera

*Butlletí de l'entitat Lacera
Cercle d'Estudis Llorençans*

Sant Llorenç Savall, novembre MMXXIII